

INSTITUT ZA ISTORIJU
Edicija »Vojvodina u borbi«

SERIJA HRONIKE
Knjiga 35

Redakcija

Milan Drča, Zvonimir Golubović, dr Danilo Kecić, dr Jan
Kmeć, mr Ranko Končar, Dura Laćak, dr šandor Mesaroš,
Živan Milisavac, Sreta Savie, Magda Simin i Živan Tadić

Glavni i odgovorni urednik
dr Danilo Kecić

NIKOLA MRAOVIĆ

**PETA
VOJVOĐANSKA
BRIGADA**

NOVI SAD, 1985.

Recenzenti

Esad Cerić

Sreta Savić

Sredstva za izdavanje ove knjige obezbedili su Pokrajinski odbor SUBNOR-a Vojvodine, SIZ kulture Vojvodine i Opštinski odbor SUBNOR-a Beočin.

P r v i d e o

**FORMIRANJE I PRVA BORBENA DEJSTVA
PETE VOJVODANSKE BRIGADE**

U vreme koje je prethodilo formiranju Pete vojvođanske brigade u istočnoj Bosni dejsstvovala su četiri vojvođanske brigade (1, 2, 3, i 4), objedinjene pod komandom Štaba XVI. vojvođanske divizije. Prva brigada je formirana 11. aprila 1943, a Druga brigada 20. aprila iste godine od sremskih bataljona, koji su još 5. novembra 1942. prešli sa Šestom istočnobosanskom brigadom u istočnu Bosnu. Sledilo je to nakon odluke OK KPJ za Srem da bataljoni idu za Bosnu, kako bi se izolovanost pokreta u Sremu otklonila i istovremeno stvorio širi prostor za narastanje NO borbe u Vojvodini. Ovu odluku potvrdio je ubrzo uspeh sremskih bataljona u istočnoj Bosni, koji »po organizovanosti, disciplini, političkoj svesti i iskustvu nisu se ničim razlikovali od većine tada postojećih brigada«.¹ Ovo je ocena partijskog savetovanja i Žarka Veselinova. Popuna novim borcima, materijalom, odećom, naročito u hrani, bila je stalna i obilna i dobro organizovana. Formiranje krupnijih vojvođanskih jedinica doprinelo je još većoj popularnosti NOP-au Vojvodini, njegovom narastanju i masivnom odzivu boraca, koji su želeli da pređu u istočnu Bosnu. 21/22. maja u Bosnu je krenuo veliki transport od oko 1.100 boraca iz Srema i velikom količinom hrane i druge sprema. U toku 2. juna ovaj transport je stigao u Šekoviće u istočnoj Bosni.

Teritorija istočne Bosne prostire se između reka Save, Drine, Spreče i linije Tuzla—Srebrenik—Brčko. Ovaj rejon naseljen je srpskim, hrvatskim i muslimanskim stanovništvom. Južni, planinski deo je ekonomski i kulturno pri-

¹ Jovan Veselinov, *Svi smo mi jedna partija*, Novi Sad 1971, 86.

lično zaostao, dok je severni, Posavina i Semberija, neuporedivo plodniji i razvijeniji. Majeвица je planina u severnom delu istočne Bosne i na izgled je nešto kraća, ali viša i prostranija od Fruške gore.

Novoformirane vojvođanske brigade su već u noći 11/12. juna oslobodile Srebrenicu, a uz učešće Prve proleterske brigade 26/27. i Vlasenicu. Zajedno su napali i zauzeli Zvornik. Dolazak proleterskih brigada je mnogo značio za sticanje iskustva i znanja u organizaciji i napadu na naseljena mesta. Vojvođani su mnogo naučili u pogledu borbene discipline, organizovanosti i mnogih drugih osobina koje su krasile proletere. Vojvođanski rukovodioci u susretu sa drugom Titom, ovde na terenu istočne Bosne, dobili su značajno priznanje za pravilan razvoj ustanka u Vojvodini i pre svega u Sremu. Tito je odluku o prelasku sremskih bataljona u istočnu Bosnu ocenio kao pravilnu, jer su stvoreni uslovi za formiranje vojvođanskih brigada. U Sremu, kako je istakao, treba ostaviti manje odrede, koji će primenjivati partizansku taktiku i vršiti diverzije na železničkoj pruzi Beograd—Zagreb, kao vrlo važnoj komunikaciji za neprijatelja. Sve dobrovoljce treba, po Titovim rečima, slati u istočnu Bosnu za popunu i formiranje novih brigada. Vrhovni štab je 1. juna doneo odluku po kojoj se formira Glavni štab Vojvodine. Istovremeno, 2. juna doneta je odluka o formiranju XVI divizije. Vrhovni komandant je na taj način odao još jednom veliko priznanje razvoju NOP-a u Vojvodini. On je naročito insistirao na pridobijanju za NOP svih naroda i narodnosti koje žive u Vojvodini. Ovo je mnogo pridonelo u javljanju velikog broja omladinaca za NOV u Vojvodini. Rukovodstvo XVI divizije, zbog toga je donelo odluku da od Vrhovnog štaba traži formiranje nove brigade. Ovo narastanje priliva novih boraca bilo je podstaknuto i značajnim uspesima brigada u Bosni. Posle zauzimanja Srebrenice i zajedno sa Prvom proleterskom Vlasenice i Zvornika, Prva i Druga brigada likvidirale su neprijateljsko uporište Caparde, oslobodile Janju, a uz učešće Treće brigade i Bijeljina. Poraženi su četnici u Papraći i na Nikolinom brdu. Napokon 2. oktobra Sedamnaesta istočnobosanska divizija je oslobodila Tuzlu. Na taj način gotovo cela istočna Bosna i veća mesta u njoj su oslobo-

đena. Ostalo je jedino Brčko, šesnaesta divizija se približila reci Savi i napala neprijateljski garnizon u Brčkom. Borbe su bile vrlo žestoke, neprijatelj se vrlo žilavo i uporno branio, pored toga bio je i dobro naoružan, brojniji u ljudstvu, a branio se iz izgrađenih utvrđenja.

Gubljenjem Tuzle, tog važnog industrijskog i rudarskog potencijala, okupator je izgubio i vojni i politički prestiž, ili u najmanju ruku, on je poljuljan. Muslimanska milicija počinje da se koleba, četnici uzmiču i beže. Veliki broj radnika i seljaka, Hrvata i Muslimana iz Tuzle i okolnih sela, popunjava istočnobosanske jedinice, a formiraju se i nove. Sve je to nateralo nemačku komandu da sa drugih prostora privuče u Doboj i Brčko krupnije snage i da sa njima već početkom novembra otpočne napad radi povratka Tuzle. Glavni, od pravca Doboja, sa jačim snagama, i pomoćni sa nešto slabijim, ali isto tako brojno jakim i tehnički opremljenim od pravca Brčkog. Ovim snagama rukovodio je Štab 187. nemačke divizije, a učestvovala su i dva bataljona 130. puka, jedan bataljon 8. lovačke pukovnije i dve i po baterije topova, ustaška avijacija, nemački tenkovi i druge pomoćne snage. Ukupno do 6.000 vojnika i do 12 tenkova. Deo ovih snaga u napadu od pravca Brčkog prema Čeliću bio je spremno dočekan od Prve, Druge i Treće brigade. Neprijatelj je nateran da uspori kretanje i njegovo napredovanje ka Čeliću produžilo se sve do 13. novembra, kada je uz pomoć tenkova prethodnica neprijateljskih snaga ušla u Čelić. Ovde su se zadržali nekoliko sati, a potom vratili prema Brčkom. U međuvremenu neprijateljska jača kolona ušla je 11. novembra u Tuzlu, koje naše jedinice nisu ni branile. Ta činjenica je verovatno bila prisutna u povlačenju neprijateljske grupe prema Brčkom. Ove neprijateljske snage posele su položaje na liniji s. Brod, s. Gornje Boderište, Han Trešnjica, Brezik, r. Sava.

Konačno je Štab XVI divizije dobio mogućnost da pristupi formiranju Pete vojvođanske brigade, za šta je od Glavnog štaba Vojvodine dobio naredbu proteklih dana.

Načelna odluka o formiranju Pete vojvođanske brigade doneta je ranije, odnosno po oslobođenju Tuzle, dok je njena realizacija sprovedena u mnogo težoj situaciji. Naime, posle napada na Brčko i pada Tuzle u ruke nemačkih

snaga, odmah se osetila privremena oseka NOP-a na tom prostoru. Veliko oduševljenje masa posle oslobođenja Tuzle bilo je sada zatno splasnulo. Znači, formiranje Pete brigade dolazi u dosta teško vreme u istočnoj Bosni, bez obzira na to što se situacija i na našim i na svetskim ratištima vrlo povoljno razvijala na dalji uspon NOP-a i NOV.

Ima više faktora koji su činili situaciju u istočnoj Bosni u to vreme dosta složenom, zbog političkog značaja Srbije i vojno-strateškog zbog eventualnog prodora Crvene armije u pravcu naših istočnih granica i mogućeg izvlačenja nemačke grupe armija. U vezi sa tim je poseban značaj područja istočne Bosne, pa su planovi okupatora i njegovih saradnika predviđali razbijanje partizanskih snaga u istočnoj Bosni kao operativnoj osnovici za prodor NOV u Srbiju. Zato su Srbija i istočna Bosna zauzimale ključno mesto, kako u planovima Vrhovnog štaba, tako i u planovima nemačke Vrhovne komande. Koliko je god Vrhovnom štabu bilo stalo da prebaci nove snage u Srbiju, toliko je i neprijatelj činio sve moguće da to osujeti.

I planovi i nastojanja muslimanskih građanskih vrhova, da Bosnu i Hercegovinu formiraju kao autonomnu državu pod okriljem okupatora, pa su na toj liniji vodili kampanju i propagandu za formiranje 13. SS divizije, što je, opet, dovelo do izvesnog oživljavanja i aktiviranja svih muslimanskih, a i drugih kvislinških jedinica u istočnoj Bosni. Kao rezultat tih napora, muslimanski orijentisani fašisti aktivirali su Muslimansku miliciju, posebno u istočnoj Bosni, i u više slučajeva povezivali sa četnicima

FORMIRANJE PETE VOJVODANSKE BRIGADE I PRVE BORBE

Naredbom Glavnog štaba NOV i PO Vojvodine, a u saglasnosti sa Štabom XVI vojvodanske divizije, formira se Peta vojvodanska NO udarna brigada, koja se stavlja pod komandu XVI divizije.² Istom naredbom postavljeni su za ko-

³¹ *Zbornik NOR*, tom IV, knj. 20, dok. 182, str. 615.

mandanta Brigade Stevan Bikić, dotadašnji zamjenik komandanta Prve vojvođanske brigade. Za pol. komesara Arsa Mijović, dotada rukovodilac polit-odjela Prve vojvođanske brigade i za zamjenika pol. komesara Ljubica Đorđević, dotada član polit-odjela Prve vojvođanske brigade.³ Naredba je izdata 6. novembra i trebalo je da se izvrši odmah. U njoj se ne govori o načinu formiranja Brigade, jer je ovo već ranije dogovoreno i predviđeno u predlogu Štaba XVI divizije Vrhovnom štabu za formiranje Pete brigade i postavljanje komandnog kadra. To se vidi iz izveštaja Štabu Trećeg korpusa⁴ od 10. oktobra 1943. Naime, Štab XVI divizije u tom izveštaju između ostalog navodi »da se brojno stanje i priliv novih boraca u Diviziju povećava i da je potrebno, radi lakšeg rukovođenja, prići formiranju Pete vojvođanske brigade od po jednog bataljona iz Prve, Druge i Treće vojvođanske brigade. To znači da po borbenom iskustvu i sistemu vojnog i političkog rukovođenja neće mnogo izostajati iza ostalih jedinica«. Dalje se u izveštaju navodi da je već poslat predlog Vrhovnom štabu za formiranje Brigade i postavljanje komandnog kadra. Na kraju se napominje da čim stigne odgovor od Vrhovnog štaba, Štab Divizije će da pride formiranju Pete brigade.⁵

Na osnovu ovoga može se tvrditi da je odluka Štaba XVI divizije o formiranju Brigade, sazrela u Štabu već početkom oktobra, negde posle oslobođenja Tuzle i boravka Divizije u severnom delu istočne Bosne bliže Savi i Sremu, pa je tih dana i upućen predlog Vrhovnom štabu za njeno formiranje. Iz izveštaja koji je Štab XVI divizije uputio 10. oktobra 1943. Štabu Trećeg korpusa to nedvosmisleno proizilazi. Međutim, na naredbu o formiranju čekalo se nešto duže, jer je predlog Štaba XVI divizije išao najpre do Vrhovnog štaba, a potom do Glavnog štaba Vojvodine, koji je u to vreme bio nadležan da donese odluku o formiranju brigade i postavljanju rukovodstva. Glavni štab Vojvodine je 6. novembra 1943. i doneo naredbu, koja je u Štab XVI divizije stigla u vreme neprijateljskih napada od Brčkog prema Tuzli. Tako sticajem okolnosti i s obzirom

³ *Zbornik NOR*, tom IV, knj. 18, dok 47.

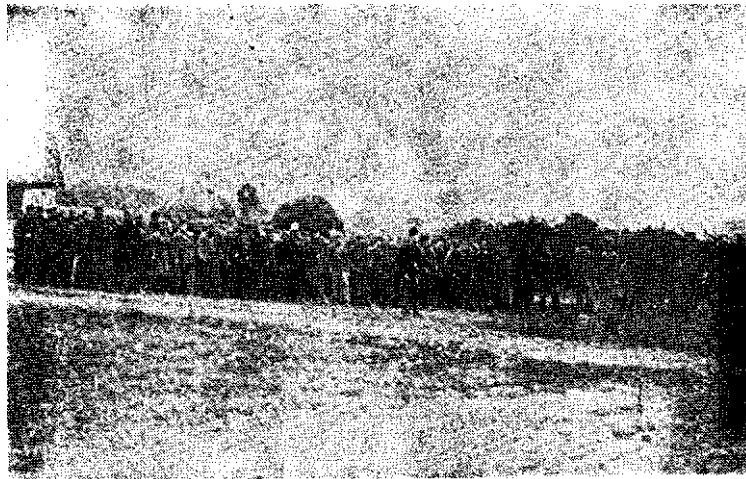
⁴ Isto.

⁵ Isto.

[illegible]

⁴ *Oslobodilački rat*, knj. I, 600; *Zbornik NOR*, tom IV, dok, 99, str. 330.

lisana, izgleda kao da je u to vreme Brigada već bila formirana. Međutim, tačno je to da je u to vreme Prva vojvođanska brigada formirala 5. bataljon, koji treba da uđe u sastav Pete brigade kao njen 1. bataljon.⁷ Bataljon je vodio teške borbe kod Pukiša, gotovo samostalno. Visoki borbeni moral pokazao je ne samo u jurišima, nego i onda kada je svojom upornošću štitio ranjenike. Ovaj tek formirani bataljon je puna dva dana odolevao žestokim jurišima nemačkih jedinica koje su od Brčkog nadirale prema

Novoformirani 5. bataljon Pive vojvođanske brigade postao je 1. bataljon Pete brigade

Čeliću cestom za Tuzlu podržane artiljerijom i avijacijom. U toj teškoj i neravnopravnoj borbi starešine bataljona su se nalazile u streljačkom stroju. Bataljon je po cenu teških gubitaka zaštitio povlačenje bolnice iz Ratkovića i Čelića, dublje u Majevicu. Među izbačenim iz stroja poginulim i ranjenim bila su sva tri zamenika komandira četa, jedan

⁷ Ovaj bataljon je zajedno sa rukovodiocima određenim za Peto brigadu posle borbi kod Pukiša izvršio pokret do Brđana gde se zadržao Štab brigade, dok je bataljon produžio za Obršine.

zamenik komesara i jedan komesar čete. U Drugoj i Trećoj brigadi, čim su malo odhanule, štabovi su izvršili sve pripreme za izdvajanje po jednog bataljona za Petu brigadu. Tek po završetku borbi, Druga brigada je odvojila svoj 5. bataljon, a Treća brigada svoj 1. bataljon za novu, Petu brigadu.

Komandant Brigade Stevan Bikić i komesar Arsa Mijović bili su 15. novembra pozvani u Štab XVI divizije, gde su upoznati sa svojim dužnostima i zadacima Brigade. Ujedno je naređeno da 5. bataljon Prve brigade bude 1. bataljon, da 5. bataljon Druge brigade, koji je na putu za Obršine, bude 2. bataljon, a 1. bataljon Treće brigade bude 3. bataljon Pete brigade.⁸ Prema tome, Brigada je formirana 15. novembra 1943. Njeno prvo okupljanje i smotra izvršeni su 17. novembra" tj. dva dana kasnije u selu Obršinama. Toga prohladnog dana postrojena su sva tri bataljona na ravnom prostoru u selu. Smotru su izvršili komandant i komesar Brigade. Nakon toga pročitana je naredba Glavnog štaba Vojvodine o formiranju Brigade i postavljenju komandnog kadra. Borcima i starešinama u stroju kraćim govorom obratili su se komandant i komesar Brigade. Oni su ukazali na važnost formiranja Brigade i njene dalje zadatke. Štab Brigade dobija i prvi zadatak da sa Brigadom učestvuje u čišćenju Majevice od zelenog kadra.

U tri bataljona, Štabu Brigade, sanitetu i intendanturi bilo je na dan formiranja 835 boraca, od kojih 102 drugarice. Od naoružanja Brigada je pored 450 pušaka (od toga skoro polovina manliherki), imala 9 puškornitraljeza, 25 automata, dva laka bacača i nekoliko pištolja. Svaki bataljon je imao po tri čete, sem 3. bataljona, koji je imao i 4.

⁸ Bataljoni su na taj način numerisani po brigadama iz kojih su došli,

⁹ U svim posleratnim napisima o formiranju Pete brigade stoji da je ona formirana 17. XI 1943. u s. Ratkovići, što ne potvrđuju dokumenta. Cinjenica je da 17. XI ni jedan bataljon pa ni brigada nije bila ni blizu s. Ratkovići. Brigada je na taj sektor prvi put pošla 19. XI poslepodne iz Obršina i preko Lopara stigla u rejon s. Čelić i Ratkovići rano ujutro 20. XI.

četu. Čete su imale u proseku po 70 boraca. U stroju je stajalo 110 boraca bez ikakvog oružja.¹⁰

Po socijalnom sastavu, u Brigadi je najviše bilo seljaka, potom radnika, zanatlija, đaka i nešto intelektualaca i činovnika. Kao što se vidi, većina boraca bila je sa sela. Izvestan broj vrlo imućnih roditelja. Po nacionalnom sastavu najviše Srba iz Srema, potom Hrvata, Muslimana, koji su u vojvođanske jedinice došli iz istočne Bosne, zatim Mađara, Slovaka, Crnogoraca i nekoliko domaćih Nemaca. Gotovo svi su oni dobrovoljno došli u partizane zbog svog

Borci 1. bataljona Treće vojvođanske brigade neposredno pred odlazak u sastav Pete brigade, gde je postao njen 3. bataljon

izrazito antifašističkog raspoloženja. Po godinama starosti stanje je bilo sledeće: preko 30 god. oko 90 boraca, dok su svi ostali bili mlađi. Skoro dve trećine boraca imalo je manje od 20 godina. Svaki osmi pripadnik Brigade bila je žena, sve mlade devojke od 17 do 20 godina.

¹⁰ Za ove nenaoružane borce bilo je u Sremu odomaćen naziv »biciklisti«. Oni su stizali u Bosnu, bili raspoređeni po jedinicama, pa su učestvovali u borbi. Naoružavani su postepeno oružjem koje je oteto od neprijatelja u toku borbe, ili zaplenjeno od četnika i od pripadnika zelenog kadra.

U sastav Brigade ušle su jedinice sa već prekaljenim borcima, proverenim u višemesečnim borbama u sastavu svojih bivših brigada. Rukovodioci u štabovima bataljona i četama imali su potrebna iskustva u rukovođenju i reputaciju proverenih, odlučnih, hrabrih i umešnih komandira, vodnika, komesara, desetara. Izvestan broj njih je prošao kroz vojne, političke i sanitetske kurseve. Ovo je bilo važno za unapređenje i održavanje vojne i partijske discipline i unutrašnje čvrstine. Bataljoni koji su ušli u sastav Brigade već su bili stekli borbeno iskustvo u raznim uslovima i situacijama na raznovrsnim terenima Srema i istočne Bosne.

Vodili su borbe sa četnicima i zelenokadrovcima, sa domobranskim i ustaškim snagama, a u više slučajeva i sa nemačkim jedinicama. Učestvovali su u napadu na Brčko, Bičeljinu, Srebrenicu, Vlasenicu i Tuzlu i više manjih naselja i utvrđenih mesta kao što su Caparde. Znači da su bili osposobljeni za vođenje borbi gotovo u istoj meri kao i njihove matične brigade. Starešine su poznavali borce, a ovi, opet njih. Međusobno poverenje i ratno drugarstvo ovih boraca bili su na zavidnoj visini. U Brigadi se u vreme formiranja našao i izvestan broj boraca iz proleterskih, crnogorskih i dalmatinskih i banijskih brigada. Oni su bili ranjeni u petoj ofanzivi i ranije pa su lečeni u bolnicama u istočnoj Bosni. Po ozdravljenju bili su borci i starešine u vojvodanskim brigadama. Tako ih je i u Petu brigadu došao jedan broj. Među njima Arsa Mijović, Dura Vojvodić, Vlada Popović, Ljubica Đorđević, Filip Jandrijević, Ferdo Stanojević, Sava Stanić, Tihomir Oreb, Danica Prlja, Senka Janković, Stojan Knežević, Vuka Šćepanović, Milan Staneković, Jela Danić, Nada Borojević i drugi.

U formiranju Brigade osnovni nedostatak je bio malo automatskog oružja: puškomitraljeza, teških mitraljeza kao i bacača. No u to vreme više se nije ni moglo imati. Borci su već znali da se oružje mora otimati od neprijatelja. Pa ipak nije posve jasno zašto brigade sa bataljonima koje su poslale za Petu brigadu nisu uputile koji puškomitraljez više ili koju pušku manliherku manje.

Štab Brigade sačinjavali su: Stevan Bikić komandant, Arso Mijović, pol. komesar, Milan Korica Kovač zamenik komandanta, dotada komandant 3. bataljona Treće brigade,

Ljubica Dorđević, zamenik pol. komesara, Svetislav Stojanović, načelnik Štaba Brigade. Za intendanta postavljen je Pero Mijačević Vuk, referenta saniteta Julija Filipin Dunja, obaveštajnog oficira Filip Jandrijević Brajko. Mesto sekretara Komiteta SKOJ-a u Brigadi ostalo je za izvesno vreme upražnjeno, pa je kasnije na to mesto postavljen Radovan Ostojić.

Štab 1. bataljona: Pera Jovanović, komandant, Jovo Lužajić, zamenik komandanta, Đuro Vojvodić, pol. komesar, Spasoje Gršić, zamenik pol. komesara i sekretar SKOJ-a Tihomir Oreb. Odmah po formiranju Brigade iz 1. bataljona upućen je na partijsko-politički kurs zamenik komesara Spasoje Gršić, pa je do njegovog povratka tu dužnost privremeno vršio Dušan Grujić Joja.

Štab 2. bataljona: Vasilije Krstić Vale, komandant, Branko Jović Sepika, zamenik komandanta, Obrad Obradović, pol. komesar, i Branko Krnjaja, zamenik pol. komesara.

Štab 3. bataljona: Marko Stepanov, komandant, Sava Stanić, zamenik komandanta, Radovan Ostojić, pol. komesar, ostao kratko vreme, kada je postavljen za sekretara komiteta SKOJ-a u Brigadi (na njegovo mesto došao je Pavle Nemet Salaš), Dušan Grujić Joja, zamenik pol. komesara (desetak dana ovu dužnost vršio je Milenko Belić Beli, dok se Dušan Grujić privremeno nalazio u 1. bataljonu na istoj dužnosti).

Prilikom formiranja u Brigadi je bio 91 član KPJ i izvestan broj kandidata. Članova SKOJ-a bilo je oko 120.

Uporedo sa radom na formiranju i organizacionom sređivanju jedinica u Brigadi tekao je i rad na organizacionom sređivanju i stvaranju partijskih organizacija i organizacija SKOJ-a u njenim jedinicama. Već do tada, dok su bataljoni bili u sastavu svojih brigada, u svakoj četi postojale su partijske ćelije sa sekretarom ćelije koji je ujedno bio i zamenik komesara čete. Sada se radilo na organizaciji partijskih ćelija u Štabu Brigade i štabovima bataljona. Sve partijske ćelije u jednom bataljonu objedinjavao je partijski bataljonski biro, kao partijsko rukovodstvo bataljona. Biro su sačinjavali sekretari četnih ćelija, pol. komesari bataljona, sekretari bataljanskog rukovodstva SKOJ-a i sek-

retar biroa, koji je istovremeno bio zamenik pol. komesara u bataljonu. Aktivnost i rad bataljonskih biroa i partijskih ćelija pri Štabu Brigade objedinjavao je sekretar partijske organizacije Brigade, kao njen rukovodilac, a u svojstvu zamenika pol. komesara Brigade. Slično partijskoj organizaciji formirana je i organizacija SKOJ-a. U svim četama organizovani su aktivni SKOJ-a sa rukovodiocima. U okviru Brigade komitetom SKOJ-a rukovodio je sekretar. Prvi sekretar komiteta SKOJ-a postao je pred kraj novembra Radovan Ostojić.

Ovakva organizaciona struktura partijske i skojevske organizacije u Brigadi nije se menjala. Partijska organizacija bila je osnovna rukovodeća snaga u svim jedinicama i štabovima, a zajedno sa članstvom SKOJ-a i glavna borbena snaga, pokretačko jezgro, nosilac ofanzivnog duha jedinica, bratstva i jedinstva, svesne discipline, ratnog drugarstva, vojnopolitičkog i kulturno-prosvetnog rada, rada u narodu i u odnosu na narod i svim drugim osobinama koje su krasile komuniste, skojevce i sve borce.

Istog dana tj. 17. novembra poslepodne 3. bataljon Brigade krenuo je sa bolnicom za manastir Tavnu i zadatkom da je obezbeđuje do smenjivanja od strane četvrte vojvođanske brigade. Ostali deo Brigade u toku 18. i 19. novembra korišćen je za sređivanje unutar četa i bataljona, radnih vodova i intendanture Brigade. Održano je više sastanaka Štaba Brigade sa štabovima 1. i 2. bataljona i četnim komandama.

Devetnaestog novembra poslepodne po dosta hladnom vremenu, u vezi sa naređenjem Štaba XVI divizije Brigada je izvršila pokret na prostor Čelić—Ratkovići. Drugi bataljon upućen je u Ratkovići a nakon kratkog zadržavanja produžio pokret do sela Vražići, dobivši zadatak da zatvori pravac od Brčkog i kontroliše rejon sela Šatorović. Trebalo je da preuzme položaje Prve vojvođanske brigade koja odlazi u Srem. Naime, bile su se pojavile manje neprijateljske izviđačke patrole koje su dolazile do G. Boderišta. Prvi bataljon je bio upućen u Pukiš radi zatvaranja pravca od Brčkog za Tuzlu. On je dve čete isturio ispred Čelića u očekivanju neprijateljskih izviđačkih delova. Neprijatelj je tih dana nameravao da izvrši ispad jačim snagama iz Brč-

kog u pravcu Čelića kako bi pomogao neprijateljskim snagama koje su se nalazile u Tuzli. Treći bataljon Brigade i dalje se nalazio na obezbeđenju divizijske bolnice broj 2 u manastiru Tavni. Toga dana je u štab Brigade stigao Svetislav Stojanović, načelnik Štaba, a zamenik komandanta Milan Korica Kovač još je bio na putu iz Treće brigade do Štaba Pete brigade. S obzirom na privremeno zatišje Štab Brigade je nastojao da što bolje sredi stanje u Brigadi i po bataljonima. Zato je poslao intendanta Brigade u selo Brđane da uz pomoć intendanta Divizije organizuje intendanturu Brigade. U bataljonu su radni vodovi već od samog početka izvršavali svoje zadatke. Svaki od njih je raspolagao sa po deset tovarnih konja a predviđeno je 15, što je u narednim danima trebalo ostvariti. Ishrana tih dana bila je relativno dobra pošto je uprava bolnice pre odlaska iz sela Obršina dala preko 1.000 kg brašna i 400 kg pasulja i dovoljnu količinu mesa. U proteklim borbama početkom novembra još dok je bio u sastavu Prve vojvođanske brigade 1. bataljon je imao znatne gubitke u starešinskom kadru. To je sada relativno dobro popunjeno. U bataljonima su izvršili izbor četnih bolničarki, najbolje bolničarke postale su referenti saniteta bataljona. Komesar Brigade preduzeo je mere da se što pre otpočne sa organizovanim političkim i kulturno-prosvetnim radom, jedinstveno za celu Brigadu. Najpre je održao sastanak sa komesarima bataljona, gde je utvrđen način rada, a potom i u pismenoj formi postavio komesarima bataljona plan i način rada. Tako je predviđeno: 1) političke konferencije četa redovno održavati, na kojima ih upoznati sa političkom, vojnom i unutrašnjom situacijom; svake sedmice obavezno u četi održati jednu radnu konferenciju; 2) održavati predavanja iz geografije, istorije, fizike i dr., za šta koristiti intelektualce i izraslije drugove; 3) organizovati čitalačke grupe i formirati kulturno-prosvetne odbore po četama; 4) održavati bataljonske konferencije svakih 15 dana ili posle svake akcije; 5) glavne političke teme; 6) o raspadu bivše Jugoslavije, o kralju Petru i našem stavu, postanak NO vojske, o spoljnoj i unutrašnjoj situaciji i dr. O svim pitanjima i problemima slati dnevne izveštaje, i to komesari četa, komesarima bataljona, a ovi komesaru Brigade o stanju odeće, obuće, a desetodnevne o

političkom radu u jedinicama, o kulturno-prosvetnom radu, o radu čitalačkih grupa, radu sa nepismenima, o političkom radu sa narodom. Posebno o stanju u sanitetu: higijensko stanje, zdravstveno stanje, o intendanturi, načinu ishrane, o komorama i radnim vodovima."

U toku 21. novembra u bataljonima se vrlo organizovano prišlo obučavanju ljudstva u rukovanju puškom i puškomitraljezom, dobrovoljno su se javili i izabrani i bombaši. Po dolasku na ovaj prostor Štab Brigade je naišao na priličnu rezervisanost članova narodnooslobodilačkih odbora. Štab Brigade je zatražio da se za potrebe Brigade moraju nabaviti određene količine hrane koju intendanti budu tražili. Sledećeg dana, po naređenju Štaba Divizije, a u vezi sa ispoljenim namerama neprijatelja da od Brčkog prodire prema Čeliću i Tuzli i od Brčkog prema Brezovom Polju i Bijeljini, izvršeno je pomeranje bataljona. Tako je 1. bataljon upućen u rejon Gornje Bukovice sa zadatkom da napadne i zadrži neprijatelja. No kako je bataljon već u toku pokreta saznao da su neprijateljski izviđački delovi stigli do Brezovog Polja i da su se nakon kratkog zadržavanja vratili na ranije položaje, to se bataljon stigavši do Brezovog Polja odmah vratio do sela Krbeti jer je i u toku pokreta dobio naređenje da tu preuzme položaje 2. bataljona, koji se odmah vratio do sela Ratkovići. Zadatak oba bataljona je bio da budno motre na pravac od Brčkog prema Tuzli. U međuvremenu je održano više sastanaka, a u 1. bataljonu i sastanak svih članova KPJ, na kome im je komandant Brigade govorio o velikoj odgovornosti u izvršavanju zadataka. Najavio je i skori neprijateljski ispad iz Brčkog jačim snagama, pa i artiljerijom i tenkovima. S tim u vezi bilo je reči i o tome kako se treba boriti protiv tenkova. Već prilikom formiranja Brigade veliki problem bio je slaba obuća i dosta slaba odeća. Tada je u Brigadi bilo 105 potpuno bosih.

Sve do 26. novembra neprijatelj je manjim izviđačkim delovima vršio izvidanje u pravcu Brezova Polja i prema Čeliću. U međuvremenu iz manastira Tavne pristigao je 3.

¹¹ Iz izveštaja komesara Brigade komesaru XVI divizije na dan 18. novembra 1943. (Arhiv VII br. reg. 1/6 kut. 1244).

bataljon, najpre u Gornju Bukovicu, a sledećeg dana na položaje u rejonu sela Mrtvice. Povezao se sa 1. bataljonom u Grbetu, a levo sa 2. bataljonom, koji je držao položaje ispred sela Pukiša. Prvi bataljon je na putu od Brčkog prema Brezovom Polju imao 24. novembra sukob sa neprijateljskim izviđačkim delovima i uspeo da ih natera na povlačenje. Neprijatelj je imao među poginulima dva oficira i četiri domobrana, a zaplenjeno je i nešto municije.

U toku 26. novembra neprijatelj je rano ujutru od pravca Brčkog prema Čeliću napao položaje 2. bataljona. To su bile snage »za nadiranje radi oterećenja Tuzle.« kaže se u ustaško domobranskim dokumentima. U grupi su bile snage dva bataljona 8. lovačkog puka, jedan nemački bataljon sa nekoliko tenkova i artiljerijom.¹² Dočekao ih je 2. bataljon sa jednom četom na položajima kod Pukiša. Nije izdržao pa se povukao na kose iznad Ratkovića jer je neprijatelj bio mnogo nadmoćniji, tukao jakom artiljerijskom vatrom i napao sa nekoliko tenkova. Pokušaj jedne čete 3. bataljona da iz rejona sela Mrtvice napadom bočno i ozbiljnije ugrozi neprijateljske snage nije uspeo. Neprijatelj je dostigao liniju sela Pukiša i u sam mrak se zadržao na položajima Šatorovići—G. Dubrava—Pukiš.¹³ U borbama je jedan nemački tenk naišao na nagaznu minu i onesposobljen, a jedna radio-stanica uništena. Prvi bataljon je u Grbetima vodio borbu sa manjim neprijateljskim delovima i uspeo da ih zadrži. Međutim, radi povezivanja sa 3. bataljonom pomerio se u toku noći do sela Mrtvice, a 3. bataljon poseo je položaje ispred sela Gornje Mahale kako bi u slučaju potrebe dejstvovao bočno. Dana 27. novembra neprijatelj je oko 13 časova svojim glavnim snagama napao 2. bataljon, koji je držao položaje između sela Ratkovići i ceste. Bataljon je uspeo delimično da zaustavi nemačku kolonu, najpre je pustio da pride na 150 metara, a potom otvorio žestoku vatru iz svih raspoloživih oružja. Neprijatelj je bio iznenađen, privremeno pokoleban i počeo da odstupa. Tada su u pomoć 2. bataljonu pristigle jedna četa iz Treće brigade i 2. četa 3. bataljona pa je neprijateljski otpor slom-

¹² *Zbornik NOR*, tom IV, knj. 19, dok. 172, str. 547—548. •

¹³ *Zbornik NOR*, tom IV, knj. 19, dok. 173, str. 555—556.

Ijen. Procenjuje se da je imao 20 poginulih i najmanje toliko ranjenih. Drugi bataljon, koji je imao i najteže borbe jer se nalazio na glavnom pravcu neprijateljskog udara, imao je tri poginula i pet ranjenih boraca. To su bili prvi gubici od kada je Brigada formirana.

Poginuli su: Vlada Janković, Branko Kostić i još jedan borac čije ime nije utvrđeno. Među ranjenima su Mirko Kekić, politički delegat voda, i borci Milan Dikić, Nikola Manojlović, Slavko Vukovac i Pero Pejinović. Neprijatelj je u toku sledeća dva dana produžio napad, ali je vršio samo nasilna izviđanja prema Čeliću, Koraju, Zoviku i Vražićima, a onespособljeni tenk odvuкао u Brčko. Izviđanje je vršio

Grupa boraca 1. čete 1. bataljona u rejonu Roiac ti istočnoj Bosni, novembar 1943.

ojačanim četama. U toku 29. novembra neprijatelj je obustavio i ove izviđačke akcije i vratio se na prošireni mostobran kod Brčkog.

U pomenutim borbama sve čete Brigade borile su se uporno i vrlo hrabro. Međutim, ispoljeno je niz nedostataka, kao što su slabo održavane veze, bataljoni nisu dejstvovali u kritičnim momentima energično i bočno na nep-

fj

rijatelj. Drugi bataljon je ostavio na položaju ne samo mrtve već i svog ranjenog borca. Neprijatelj je prema vlastitom priznanju imao tri poginula i tri ranjena vojnika (*domobrana*). I među Nemcima je bilo izbačeno više vojnika iz stroja. Sledećih dana Brigada se odmarala budno motreći na pravac prema Brčkom. Na zahtev Štaba XVI divizije iz Brigade su upućeni borci Slovaci i Rusi u Prvu vojvođansku brigadu, gde su formirane nacionalne čete.

Pokazalo se da je Brigada sposobna da vodi uspešne odbrambene borbe i zadrži manje snage neprijatelja. Međutim, tamo gde su neprijateljske snage bile jače, uz to podržane artiljerijom i tenkovima, dolazilo je do povlačenja. Bataljoni nisu mogli i pored izrazite hrabrosti svojih boraca i *umešnosti* rukovodilaca da vode uspešnu borbu zbog nedostatka automatskog oružja. Samo devet puškomitraljeza u sva tri bataljona bilo je isuviše malo. Bataljoni su se morali povlačiti i sa onih položaja koji su bili dominirajući u odnosu na neprijatelja. Neprijatelj je imao artiljeriju i tenkove a upotrebio je i avijaciju, više radi zastrašivanja. Izvlačenje ranjenih i poginulih nije dobro organizovano, ni u potpunosti sprovedeno. Nije ostvarena dobra međusobna veza, kako među bataljonima, tako i sa Štabom Brigade. Pa ipak, Peta brigada je u svom prvom borbenom nastupu pokazala i hrabrost, upornost i odgovornost u izvršenju zadatka. Ona je zajedno sa Trećom brigadom izvršila dobijeni zadatak i sprečila prodor neprijateljskih snaga od Brčkog za Tuzlu. Na čvornim položajima kod Ratkovića nije odstupila.

BORBE BRIGADE U ZIMSKIM OPERACIJAMA 1943/1944.

Nakon što je u jesen 1943. NOV bila oslobodila veliki deo Jugoslavije (veliki deo južne Srbije, Sandžaka, Crne Gore, Hrvatskog Zagorja, Makedonije, Slavonije, Slovenije, skoro celu istočnu Bosnu, Bosansku Krajinu, Liku, Kordun i Baniju, Dalmaciju i Hercegovinu), jugoslovensko ratište dobilo je poseban značaj u planovima zaraćenih strana. Posle kapitulacije Italije NOV je razoružanjem više italijanskih divizija dobila veliku količinu oružja, municije i druge

ratne opreme. Znatno je brojčano narasla i postala odlučujućim vojni činilac u Jugoslaviji i na Balkanu. U to vreme već je imala više od 300.000 dobro naoružanih boraca, uključenih u korpuse, divizije, brigade, samostalne bataljone i partizanske odrede.¹⁴ Neprijateljske snage tada je sačinjavalo 19 nemačkih i bugarskih divizija i više raznih drugih jedinica.¹⁵ Ukupno 400.000 okupatorskih i oko 250.000 kvislingških vojnika (ustaša, domobrana, nedićevaca i drugih).¹⁶ Iz ovoga jasno proističe da je NOV sve više ugrožavala nemački sistem odbrane u ovom delu Evrope, a njena dejstva još čvršće se uklapaju u evropski strategijski front. Nemačkoj komandi Jugoistoka veliku brigu zadavali su pored ostalih naše snage koje su se nalazile u istočnoj Bosni i Sandžaku.¹⁷ Polazeći od procene da postoji neposredna opasnost od savezničke invazije na Balkan i prodora Crvene armije preko Rumunije u Podunavlje, nemačka Vrhovna komanda oružane sile odlučila je da njene jedinice na Balkanu izvedu niz operacija u toku zime 1943/44. i razbiju glavne snage NOVJ u centralnom delu Jugoslavije. Taj zadatak je poveren Štabu Druge oklopne nemačke armije, po čijem planu je na prostoru između Jadranskog mora i reka Kupe, Save, Drine i Lima u toku decembra trebalo izvesti veliku ofanzivu na snage NOV. Po planu te ofanzive, jedinice Trećeg korpusa trebalo je uništiti u toku decembra na prostoru Vlasenica—Srebrenica—Sokolac, a jedinice XVI divizije izolovati od snaga Trećeg korpusa i potom na prostoru Majevice, Posavine i Trebave uništiti.

Vrhovni štab je pomno prateći neprijateljske namere i pošto je uočio pokrete i grupisanje neprijateljskih snaga

¹⁴ Vlado Strugar, *Rat i revolucija naroda Jugoslavije*, 207.

¹⁵ Hubatsch *Kriegsagesbuch des Oberkomandos der Wehrmacht*, Band III/2, 1042.

¹⁶ Strugar, nav. delo, 206.

¹⁷ U datom momentu bila je najopasnija nepr. grupa u istočnoj Bosni, prikupljena iz mnogobrojnih Titovih sastava. Ona ne samo da je ugrožavala Srbiju, već u prvom redu dolinu reke Bosne i po život važnu žel. prugu Brod—Sarajevo—Mostar. (Iz izjave pis. posle rata načelnika Operativnog, odelj. nemačke Vrhovne komande puk. Josepa Selmayera, Arhiv VII reg. br. 1/20, 70—A.)

oko naše slobodne teritorije, a naročito kad je neprijatelj prešao u napad, dobro procenio njegovu nameru pa je u pogledu taktičko-operativnog dejstva svim jedinicama poslao direktivu.

Već 21. novembra Vrhovni štab naređuje da se jedinice iz Trećeg korpusa razdvoje i dekoncentrišu i na taj način izbegnu i okruženja i uništenja, čemu je neprijatelj očito težio. Zatim da budu aktivni i razvlače neprijateljske napadne kolone u više pravaca, da ih zadržavaju i da se iznenadnim manevrima zabacuju na bokove i njihovu pozadinu, nanoseći im što veće gubitke.¹⁴

Koncem novembra i početkom decembra neprijatelj je na sektor XVI divizije počeo da dovlači krupnije i raznovrsnije snage, pre svega u Brčko, a zatim i na sektor Šabac—Zvornik. Obaveštenja su govorila da neprijatelj namerava jačim snagama u sklopu šeste ofanzive da otpočne napad od Brčkog u pravcu Tuzle i od Zvornika sadejstvujući na taj način sa snagama koje već vode operacije preko Sandžaka prema istočnoj Bosni.

Za ofanzivu u istočnoj Bosni Nemci su privukli 187. rezervnu pešadijsku diviziju, koja je pre otpočinjanja operacije već pristigla u Tuzlu. Pored ove divizije, angažovan je 901. motorizovani puk i Treća domobranska lovačka brigada.¹⁹ Uz ove snage angažovane su i sve ustaško-domobranske snage, zelenokadrovske i četničke grupe. Ove poslednje, u stvari, nikad nisu ni prestajale sa borbom protiv vojvođanskih brigada. Međutim, sada su bile glasne i drskije, što je takođe bila potvrda predstojeće jače ofanzivne operacije nemačkih na naše snage.

Štab Trećeg korpusa u duhu direktive Vrhovnog Štaba ocenjujući situaciju menja prvobitnu odluku da napadne Tuzlu i Zvornik i težište prenese na severni deo istočne Bosne. Odlučuje da XVII diviziju uputi u Birač; XXVII diviziju zadržava na Romaniji, a XVI diviziji ostavlja slo-

¹⁸ Periša Grujić, *Šesnaesta vojvođanska divizija*, Beograd, 1959, str. 77.

¹⁹ Periša Grujić, nav. delo, 78.

∴ 'j

bodou dejstva i manevra na području Majevice, Posavine i na Trebavi.²⁰

Pošto je primio naređenje od Štaba Trećeg korpusa, Štab XVI divizije ocenio je da je prostor Majevice, Posavine i Trebave za njenih pet brigada bio vrlo malo manevarsko područje. Stoga već 28. novembra, dakle pre otpočinjanja neprijateljske ofanzive na ovo područje, donosi odluku da Diviziju podeli na dve operativne grupe. Prvu (Prva, Treća i Peta vojvođanska brigada) sa zadatkom da se po predaji ranjenika i divizijske bolnice Drugoj operativnoj grupi, prebaci zapadno od ceste Brčko—Tuzla, manevriše na terenu zapadnih padina Majevice, Posavine i na Trebavi i da sveobuhvatnim i energičnim akcijama razbija i uništava četničke i zelenokadrovske grupe, te time obezbedi šire područje za nesmetano dejstvo na putu Tuzla—Doboj. Druga operativna grupa (Druga i Četvrta vojvođanska brigada) dobila je zadatak da na prostoru Majevice, odnosno istočno od ceste Brčko—Tuzla, razbija četničke i zelenokadrovske grupe. Pošto preuzme ranjenike i divizijsku bolnicu, treba što pre da ih prebaci u baze u selu Šekovići. Ona treba da vodi borbu protiv zelenokadrovskih i četničkih snaga u zahvatu puta Zvornik—Rastošnica—Lopare i Zvornik—Tuzla. U slučaju povoljne prilike predviđen je i napad i zauzimanje Zvornika kako bi se sprečio neprijateljski upad iz Srbije. Prvom operativnom grupom rukovode komesar i načelnik Štaba Divizije, a Drugom komandant divizije.

Štab Prve operativne grupe imao je plan da na širem frontu sa sve tri brigade obuhvati zapadni deo Majevice, Trebavu i Posavinu i brzim energičnim akcijama razbije i uništi zelenokadrovske i četničke grupe i njihove organizacije po selima, te na taj način stvori povoljne uslove za slobodno kretanje i manevar svojih jedinica. U duhu ovoga plana brigade su dobile određene pravce za dejstvo. Treća brigada pravac Čelić—Vražići—Bijela severnim padinama prema Trebavi.

Peta brigada pravac Čelić—Navioci—Drajići—Rapatnica—Brnjičani, Biberovo Polje ka Trebavi.

²⁰ Periša Grujić, nav. delo, 78.

Prva vojvodanska brigada u međuvremenu nakon što se vratila iz Srema zadržana je u rejonu Labucka—Zlo Selo—Vukosavci radi odmora i sređivanja nakon iscrpljujućih i teških borbi u Sremu. U slučaju potrebe trebalo je da prihvati brigade Druge operativne grupe.

Peta brigada od svog formiranja dve nedelje ranije još se nalazila u fazi organizovanja i sređivanja otežanog usled čestih pokreta. Znatne poteškoće činili su i veliki broj bosih pa i slabo odevenih boraca u uslovima hladnih snežnih i vetrovitih dana, teško prohodnih i raskaljanih puteva i neredovne i mršave ishrane. U tako otežanim uslovima vođene borbe pred kraj novembra kod Čelića i Ratkovića pokazale su nedostatak dovoljnog jedinstva i nužnog sadejstva među bataljonima. Mali broj automatskog oružja u Brigadi bio je tih dana problem koji se nije mogao brzo rešiti i znatno je uticao na njenu efikasnost u borbi. No Brigada je imala dobar, iskusan, u borbi proveren borački i starešinski sastav, dobre štabove i na pragu novih zadataka bila spremna da ih sa puno odgovornosti izvrši. Prema zadatku koji je dobila od Štaba XVI divizije, Peta brigada je u toku 29. novembra izvršila pokret do s. Brusnice i s. Kaštela, a sledećeg dana pomerila se u rejon Humci—Kaštel—Bučje tj. prema staroj cesti Brčko—Tuzla. Njen 1. bataljon smestio se u s. Bučje, odakle šalje patrole duž starog puta u pravcu Tuzle. Ostala dva bataljona i Štab Brigade sa prištapskim jedinicama razmestili su se u s. Humcima i s. Kaštelu, gde se odmaraju. U toku ovoga dana u Brigadu je stiglo 317 novih boraca,²¹ pretežno iz Srema i nešto iz Semberije i sa Majevice koji su odmah podeljeni po bataljonima. Više od pedesetak novih boraca bili su radnici iz Zemuna i Beograda, među njima i nekoliko članova KPJ i SKOJ-a. Odmah su tražili da budu puškomitraljesci i bombaši, a neki su postali desetari i politički delegati vodova. Jedan deo novih boraca dobio je odmah oružje koje je u Brigadu prispelo razoružavanjem legionara i zelenokadrovaca, a nešto i od ustaške milicije,²² zaplenjeno je 29 pušaka. Tokom boravka ovde po naređenju Štaba Divizije

²¹ Arhiv VII, kut. 1244, br. reg. 1—3.

²² *Zbornik, NOR*, tom IV, knj. 21. dok. 12.

izdvojeni su iznemogli, bolesni i nesposobni borci i odmah upućeni u Mačkovac. Njih je trebalo prebaciti u Srem.

Izvršavajući zadatak u sastavu Prve operativne grupe, Brigada je u toku 1. decembra po dosta hladnom vremenu i snegom pokrivenom terenu izvršila pokret do s. Maoča, kratko se tu zadržala a potom nastavila put do s. Bijela. Njen 2. bataljon i pored primljene zapovesti za pokret zadržao se u s. Humcima i razoružao 14 legionara, zaplenio 14 pušaka. Usput je u s. Gurbetu zaplenio novih sedam pušaka. I 3. bataljon je na svom putu u s. Potočarima zaplenio nešto oružja i materijala. Prvi bataljon je takođe razoružao jednu grupu ustaške milicije i zaplenio nekoliko pušaka. Po dolasku u s. Bijelu i pošto su se bataljoni razmestili održan je sastanak u Štabu Brigade sa štabovima bataljona. Pored zadataka koji su predstojali Brigadi, komandant Brigade je zamerio Štabu 2. bataljona zbog zaoštajanja u pokretu, ali više od 20 pušaka bio je dobar razlog komandantu Valetu za opravdanje. Tako je još jedan broj boraca dobio oružje.

Boravak Brigade u rejonu s. Bijela u toku 2, 3. i 4. decembra iskorišten je pre svega za odmor i raznovrsnu delatnost. Samo u 2. bataljonu bilo je 40 bosih pa su odmah oformljene radionice za izradu vrca (20 drugova sa tri stručnjaka) i opančarska u kojoj su radila 5 opančara. Ubrzo se stanje u Brigadi popravilo. Iako je ova obuća bila nekvalitetna i brzo se trošila, borci su ipak bili obučeni. Vršeno je čišćenje oružja. Novoprimljeni borci upoznavali su se sa puškom, bombom i puškomitraljezom i naučili su da nišane. Politički komesari su više radi novih boraca govorili o stanju na terenu gde se Brigada sada nalazila i o mogućem napadu na naše snage. Bilo je reči i o sprezi zelenokadrovskih i četničkih grupa sa nemačkim i ustaško-domboranskim snagama u predstojećoj ofanzivi.

Nemačka ofanziva na sektor Trećeg korpusa počela je 4. decembra sa komunikacije Zvornik—Tuzla. Manji deo Druge operativne grupe našao se u zahvatu neprijateljske ofanzive, a veći nešto severnije na Majevidi. Neprijatelj je u početku ofanzive težio da razbije jedinice na Majevidi kako bi imao sigurno zaleđe za svoje nastupanje u Birač. Usled toga Druga operativna grupa bila je primorana na teške i

iscrpljujuće borbe. Zbog toga je Štab Prve operativne grupe privremeno vratio Petu i Treću brigadu bliže cesti Brčko—Tuzla kako bi u slučaju potrebe zajedno sa Prvom brigadom, koja se posle povratka iz Srema nalazila u rejonu s. Labucke, prihvatili i pomogli ugroženim brigadama Druge operativne grupe. Tako je i Peta brigada u vezi sa nastalom situacijom izvršila pokret po hladnom i kišnom, vlažnom vremenu i mrkloj noći u toku 4/5. decembar. Njen 1. bataljon stigao je do s. Martinovići, 2. u s. Brdo, a 3. koji je imao najduži i najteži put, stigao je u s. Bučje blizu stare ceste Brčko—Tuzla koju je imao da kontroliše. Ovaj bataljon je imao malo vremena za odmor i gotovo iz pokreta njegova 1. i 3. četa stupile su u borbu. Naime, skoro u istom momentu dok se bataljon razmeštao, cestom je naišla jedna kolona od oko 150 neprijateljskih vojnika sa četiri tenka i nešto kamiona. Kretala se od pravca Brčkog. Štab bataljona poslao je pomenute dve čete da napadnu neprijateljsku kolonu. Međutim, neprijatelj je uočio na vreme ove dve čete u pokretu i obasuo ih jakim mitraljeskom vatrom. Jedan nišandžija sa protivtenkovskom puškom iz 3. čete uspeo je da pogodi jedan tenk i onesposobi ga za pokret. Neprijateljska kolona uspela je da izmakne koristeći pri tome gustu maglu koja se bila spustila na samu cestu. U ovoj borbi neprijatelj je imao sedam mrtvih i veći broj ranjenika, i oštećeni tenk. Treća četa 3. bataljona izgubila je Mitra Zorkića, Cveju Despinića i Čedu Stojanovića, koji su poginuli. Tri borca iz ove čete su teže ili lakše ranjena i to Ljubica Stevančev, Nikola Stefanović i Planinka Đurković, bolničarka 3. čete 3. bataljona.²³

I sledeća dva dana Brigada je u kontaktu sa neprijateljem. Na položaje 1. bataljona naišla je jedna manja neprijateljska grupa, koja se nakon kratkog ali žestokog prepucavanja povukla. Nekako u isto vreme 3. bataljon je uočio manju neprijateljsku grupu koja se starom cestom kretala ka Tuzli. Treća četa ovog bataljona uputila se u poteru za ovom grupom, ali bez uspeha. Četa je u lovu za neprijateljem stigla do Spomenika na Majevidi a Štab bataljona je uputio tamo i ostale čete. Tu na položaju, ovog i sledećeg

³¹ *Zbornik NOR*, tom IV, knj. 20, dok. 182, str. 615.

dana čete su motrile na kretanje neprijatelja, ali se on nije pojavio. Bataljon ovoga dana nije imao gubitaka u borbi, ali je u brigadnom sanitetu umro komesar 1. čete Vladimir Garzičić, đak iz Beograda, za koga je komesar brigade Mijović u svom izveštaju napisao da je bio najperspektivniji od svih komesara četa i ubrzo mogao biti komesar bataljona.²⁴ U toku 7. decembra 1. bataljon je imao vrlo žestok okršaj sa četnicima u s. Jasenica zaselak Dabojevići. Četnici su se razbežali i ostavili jednog poginulog, a sedam ranjenih se sakrilo u kuće i brzo su pronađeni. Čuvši jaku pucnjavu u rejonu s. Jasenica, Štab 2. bataljona je pomerio svoje čete do Crvenog brda kako bi u slučaju potrebe pomogao 1. bataljonu. U ovoj borbi 1. bataljon je imao tri ranjena: Stanka Vasića, koji je teško ranjen ubrzo umro, Vasiljka Radića i još jednog borca, čije ime nije utvrđeno.

Pošto je neprijatelj slabijim snagama napadao na snage Druge operativne grupe na Majevici, a glavne usmerio prema Birču, to više nije postojala opasnost za ovu grupu i potreba da brigade Prve operativne grupe budu i dalje u blizini ceste Tuzla—Brčko. Doneta je odluka da sve tri brigade izvrše pokret na novi prostor odakle će otpočeti sa gonjenjem i uništavanjem zelenokadrovskih jedinica u selima i zaseocima bliže Sokolu, koji je bio njihovo glavno uporište.

Postupajući po naređenju Štaba XVI divizije, Peta brigada kasno poslepodne 8. decembra vrši pokret. Krećući se svaki svojim pravcem, bataljoni su to poslepodne i u toku noći prešli dug put i stigli umorni i iscrpljeni u rejon Babunović—Rapatnica—Brnjičani—Čojluk. Stigli su kasno predveče sledećeg dana. Drugi bataljon, koji je pristigao do s. Brnjičana bio je u toku noći iz zasede napadnut sa kota 343 i 354 od povećane grupe zelenokadrovaca.

Bataljon se kretao oprezno te je na vreme uočio neprijatelja koji je pripremio zasedu. Iako umorni i pospani, borci su brzo reagovali, osuli žestoku vatru, te naterali neprijatelja na bežanje. U paničnom bekstvu zelenokadrovci su ostavili četiri mrtva. Kod dvojice su nađene puške i municija.

²⁴ Izveštaj komesara Brigade od 7. XII 1943. komesaru XVI. divizije (Arhiv VII, br. reg. 4/1, kut. 950).

Štab Brigade je na osnovu iznenadnog napada na 2. bataljon ocenio da se ispred nalaze jače neprijateljske snage zelenog kadra, pa je naredio pojačanu budnost, patroliranje i stražarsku službu. Sva tri bataljona su uputila svoje obaveštajce da što pre prikupe podatke o neprijatelju, i isturila po jednu četu radi obezbeđenja. Članovi Štaba Brigade pošli su u bataljone kako bi pomogli da se ovi što bolje pripreme. Sva obaveštenja su govorila o jakoj koncentraciji zelenokadrovskih grupa i pojavi domobransko-ustaških pa i kozačkih jedinica. Osvanuo je 10. decembar, hladan i mrazovan. Borci su trljajući uši i duvajući u ruke i tapkajući na snegu nastojali da se koliko-toliko zagreju. Poneki bi od bolničarki tražio i dobio gutljaj rakije. U 2. bataljonu okupili su se članovi Štaba. Podnose izveštaj o stanju u četama koje su obišli. Komandant bataljona Vasilije Krstić Vale je uveren da će neprijatelj napasti baš njegov bataljon. Krnjaja i ostali mu odobravaju. Oko 10 časova primećeno je kretanje manje neprijateljske jedinice, verovatno prethodnice. Iza nje se ubrzo pojavila povećana kolona od oko 400 vojnika u raznolikim uniformama. Bilo je to grupa zelenokadrovaca sa nešto belogardejaca, nemaca. Vale, komandant bataljona, naređuje da se vatra ne otvara sve dok se prednji delovi kolone ne približe na oko 100 metara. Prve metke u neprijatelja uputiće puškomitraljesci, a znak za početak paljbe komandant. Disciplina besprekorna. Borci i starešine u napetom iščekivanju, a neprijatelj bahato ide pravo na položaje 2. bataljona. Na oko sto metara oglasio se pucanj komandanta. Počeli su svoju paljbu i puškomitraljesci a odmah zatim iz svih oružja dočekan je neprijatelj. Nateran da prilegne, neprijatelj je za momenat zastao, a potom se pridigao i krenuo prema bataljonu. Došlo je do žestoke borbe. Žestoko je tukao i neprijatelj, ali nije mogao da izdrži ubitačnu vatru četa bataljona. Borba jevođena sve do poslepodne kada se ova neprijateljska grupa povukla. Konačno je neprijateljski napad odbijen i neprijatelj nateran na povlačenje, kada je u borbu stupio i 1. bataljon napadajući u bok neprijateljskih snaga od s. Babunovići. I 1. bataljon Treće brigade, koji je bio bliže s. Brnjičani i čuo jaku vatru u tom rejonu pohitao je u pomoć, takođe napao neprijatelja sa boka. Neprijatelj je

osetio opasnost i ubrzao povlačenje negde u sumrak odlepivši se od naših snaga. Jedan deo se povlačio u pravcu Gračanice a drugi preko Pandurišta bliže Sokolu, ostavivši na mesto borbe oko 40 mrtvih. U ovoj borbi posebno su se istakli puškomitraljesci. Svojom ubitačnom i preciznom vatrom sa bliskog odstojanja nemilosrdno su tukli po neprijatelju. Puškomitraljezac Stjepan šipoš, Sremac iz Divoša, dočekivao je neprijatelja na blisko odstojanje, tukući najčešće iz stojećeg stava nemilosrdno koseći po zelenokadrovcima koji razbijeni po manjim grupama nisu uspeali da se zaklone ili pobegnu sa bojišta. Svojom hrabrošću u odlučujućim momentima istakao se vodnik u 2. četi bataljona Mirko Žarić, koji je jurišajući na čelu svoga voda u ovoj borbi i poginuo. Tako je ovaj bataljon u ovoj borbi koju je gotovo sam vodio sa daleko nadmoćnijem neprijateljem iskazao svoju borbenost, homogenost i upornost. Komandant bataljona Vasilije Krstić Vale i ceo štab, komandiri četa i vodnici ispoljili su punu inicijativu u borbi, zbog čega ih je Štab Brigade usmeno pohvalio i istakao za primer. Pa ipak, cena koju je za ovaj uspeh 2. bataljon platila nije bila mala. Poginuo je hrabri vodnik Mirko Žarić, a ranjeni su zamenik komesara 2. čete Anka Matić Grozda.²⁵ Ona je bila omiljeni rukovodilac čete, poznata ne samo u svom već i u ostalim bataljonima Brigade. Isticala se ličnom hrabrošću, odlučna, odvažna zapažena po hrabrost u svakoj borbi. Bila je uspešan propagator i njenom zaslugom njena četa je imala najviše bombaša dobrovoljaca. Ranjeni su još: Jovan Petković, Milena Bulj, bolničarka, Lazar Živanović, Žarko Jovanović, Đoko Bujandrić i borac prve čete Vejsil Hurem, zatim Ranko Grahovac i Mitar Poznanović. Neprijatelj je pored četrdesetak poginulih imao i više ranjenih. U ruke bataljona pala je znatna ratna oprema i 32 puške sa nešto municije.²⁶

Sledećeg dana sva tri bataljona Brigade bila su u pokretu ka s. Džakule i s. Biberovo Polje. Nastavili su poturu

²⁵ Po ozdravljenju vratila se u svoju raniju Drugu brigadu, i u njoj ostala sve do pogibije oktobra 1944. Proglašena je posle rata za narodnog heroja.

³¹ *Zbornik NOR*, tom IV, knj. 20, dok. 182, str. 615.

za zelenokadrovskim grupama. Treći bataljon, sa kojim su se kretali i brigadni sanitet i Štab Brigade, naišao je u podnožju brda Vranjevac na zasedu poveće zelenokadrovske grupe. Borbu je odmah prihvatila 4. četa ovog bataljona, koja se kretala u njegovoj prethodnici. Komandir čete Ivica Skender razvio je četu za borbu i krenuo na juriš. U jurišu upao je u veću grupu zelenokadrovaca zajedno sa kurirom 3. čete Dušanom Jovanovićem. Pali su oba, pošto su ubili više zelenokadrovaca. Jedan pored drugog. Mladi komandir, 23-godišnji komunista, Zagrepčanin, Hrvat, i devetnaestogodišnji Sremac, već proslavljeni borac i kurir.

Nakon ove borbe bataljon je produžio pokret do s. Džakule, gde se smestio. Prvi bataljon je stigao do Biborovog Polja a 2. se smestio u s. Gornje Džakule, zaselak Trnovci.

Tih dana i Treća brigada vodila je teške borbe na svom terenu kod s. Omerbašići. Ona je uspela da razbije nekoliko zelenokadrovskih grupa i da ih natera u bekstvo, nanevši im gubitke od 20 mrtvih i najmanje toliko ranjenih.

Zo zapovesti Štaba Prve operativne grupe od 12. decembra, Peta i Treća brigada trebalo je da sa sektora Džakule—špionica—Zelinja nastave borbu za razbijanje i likvidaciju zelenokadrovskih uporišta u rejonu Džimića. Ovde su, naime, bile koncentrisane njihove najjače snage. U vezi sa ovim naređenjem Štab Pete brigade određuje pravce dejstva svojim bataljonima. Njen 1. bataljon kretao se pravcem Jelovča Selom—Donja Zelinja—Jasenica—Kamenjani—Kozare—Đurakovci zajedno sa Trebavskim partizanskim odredom. Odmah na početku kod sela Jelovče Selo sukobio se sa povećom grupom zelenokadrovaca i zbog neaktivnosti Trebavskog partizanskog odreda bio prinuđen da se pod borbom povuče i skrene od određenog pravca. U ovoj borbi je poginuo Pavle Bertok, borac ovog bataljona. Jedan zelenokadrovac je živ uhvaćen (on je dosta iscrpno otkrio podatke o postojanju zelenokadrovskih grupa i njihovom kretanju na ovoj teritoriji). Drugi bataljon, koji se kretao putem preko kote 400 na kotu 499 sa zadatkom da zatvori pravac od Sokola, imao je u rejonu s. Trnovci sukob sa jednom neprijateljskom grupom. U kratkoj i žestokoj borbi, kao i uvek, zelenokadrovci su pobegli. Ostavili su 14

mrtvih, a veći broj ranjenika su povelili sa sobom. Bataljon je u ovoj borbi imao šest ranjenih. Među njima Boško Zubović, Milan Gagić, Ljubica Milošević, Tončika Kulušić i Ilija Osterman. Teško ranjen, živko Mrđić je sledećeg dana umro.

Kod brda Monj dočekan je iz zasede i 3. bataljon na putu od s. Džakule za s. Avdiće. Zelenokadrovci su se ovde žilavo borili i povukli su se tek kad je jedna četa 3. bataljona izvršila bočni udar. U brzom bekstvu ostavili su tri poginula. Bataljon je imao jednog lakše ranjenog borca. Tako su sva tri bataljona Brigade, krećući se odvojenim pravcima i potiskujući mnogobrojne zelenokadrovске grupe prema njihovom glavnom uporištu Sokolu, imali žestoke ali kratke borbe. Bilo je uočljivo da približavanjem Brigade njihovom uporištu Sokolu raste i otpor ovih neprijateljskih zelenokadrovskih grupa isturenih ispred Sokola. To je bio znak da su se grupisali bliže rejonu svog najjačeg uporišta očekujući skori napad brigada Prve operativne grupe. Za vreme približavanja Treće i Pete brigade Sokolu Prva vojvođanska brigada je 14. decembra izvršila uspešan napad na zelenokadrovsko uporište u s. Tramušnici.

BRIGADA U NAPADU NA SOKOL

Prodirući kroz zelenokadrovска uporišta, Treća i Peta brigada su uspele da razbiju veći broj zelenokadrovskih grupa i razoružaju u nizu sela pripadnike Legije, te ih potisnu bliže Sokolu, štab Prve operativne grupe je doneo odluku da se 15. decembra napadne i likvidira glavno uporište zelenog kadra na području Sokol. Napad je trebalo izvršiti istog dana u 22 časa. U napadu učestvuju sve tri brigade. Sokol je manja varošica severoistočno od Gračanice smeštena u podnožju jugoistočnih padina Trebave, u kotlini i okruženo brdima i strmim kosama. Zelenokadrovci su ga organizovali za jaku odbranu. Prilazi branjeni, rovovima i zemljanim bunkerima. U mestu je postojalo srednjovekovno utvrđenje. Napuštene zidine meštani su nazivali Kula. Ona se nalazila na strmoj, gotovo okomitoj steni, kojoj je prilaz vrlo otežan. Za slučaj potrebe bilo je moguće da se i ona organizuje za odbranu. U mestu je pored pripadnika

zelenog kadra bilo i više legionara i ustaske milicije, svega oko 700 neprijateljskih vojnika. Kada se ima u vidu položaj Sokola, onda i vremenski uslovi u znatnoj meri pomažu braniocu. Naime, strmine su bile pokrivene snegom a prilazi i svi putevi koji vode ka Sokolu ispresecani mnogim potocima, uvalama i porušenim mostićima. Zapovest za napad stigla je u Petu brigadu kasno, pa ni pokret Brigade do polaznih položaja za napad nije izvršen na vreme. Štab se odlučuje da sa 1. bataljonom napadne preko Oglavka i Oštrikovca, a sa 3. bataljonom preko Glavice tj. sa zapadne strane Sokola. Drugi bataljon trebalo je da se postavi u rejon Oštrikovac—Hasanović i zatvori pravac mogućeg izvlačenja neprijatelja iz Sokola za Gračanicu, kao i da spreči eventualnu intervenciju iz Gračanice. Napad nije mogao da počne u 22 časa kako je bilo planirano. Bataljoni su kasnili, a pokret i približavanje Sokolu vršeni su po mrkloj noći izlokanim i kaljavim putevima i stazama. Uz to, preko nabujalih potoka koji su porušili drvene mostiće borci su na više mesta prelazili preko na brzinu postavljenih balvana, što je osetno usporavalo brzinu pokreta. Bataljoni Pete brigade stigli su na polazne položaje za napad oko 24 časa. Bataljoni Prve vojvođanske brigade koji su prema zapovesti imali da napadaju sa severa došli su na polazne položaje oko 1 čas 16. decembra. I bataljoni Treće brigade, koja je na Sokol napadala sa juga i jugoistoka, kasnili su. Samo je njen 2. bataljon stigao na vreme, kratko zastao na polaznom položaju i već oko 22,30 časova ušao u Sokol bez borbe. Naime, komandant zelenog kadra u Sokolu Ibrahim Pjanić ocenio je po pokretima naših snaga da predstoji naš napad na Sokol pa je koristeći našu sporost i zakasneli napad izvukao gro snaga prema Gračanici. Sa oko 60 odabranih zelenokadrovaca on se povukao u Kulu, koja je mogla da primi i smesti samo toliko vojnika. Pošto su u toku noći bataljoni sve tri brigade ušli u Sokol, nastala je neopisiva gužva. Zato je naređeno da se svi bataljoni izvuku van Sokola, s tim da posednu odbrambene položaje u njegovom širem rejonu. Tako su oba bataljona Pete brigade zaposela položaje zapadno od s. Orašja, a bataljoni Prve brigade severoistočno od Sokola na liniji Bukva—Hadžići. Bataljoni Treće brigade poseli su takođe položaje u rejonu Orašja.

Samo je 2. bataljon Treće brigade sa jednom četom ostao u Sokolu organizujući napad na Kulu. Kula je tučena iz protivkolskog topa i bacača. Međutim, dejstvo topa nije bilo efikasno jer su granate padale ispred zida Kule, ali je zato minobacačka vatra bila efikasnija i od rasprskih mina bilo je ubijeno više neprijateljskih vojnika. Teže je ranjen i vođa zelenog kadra Ibrahim Pjanić. No sve to nije bilo dovoljno da se ovlada Kulom. Od daljeg napada se odustalo usled iznenadnog nailaska neprijatelja od pravca Gračanice. Kretao se u dve kolone sa više stotina ustaša i zelenokadrovaca. Oko 10 časova pre podne prednji odredi neprijatelja napali su položaje 2. bataljona kod Hasanovića. Dočekane jakom mitraljeskom i puščanom vatrom ove neprijateljske snage su se najpre povukle, a zatim krenule desno prema položajima 3. bataljona Treće brigade i jednog dela njenog 1. bataljona. Slučaj je hteo da su se baš u to vreme ova dva bataljona počela savijati u kolonu napuštajući položaje koje su do tada držali. Neprijatelj je to verovatno uočio i odmah napao zaštitnice ovih bataljona. Bio je za kratko zadržan, a onda je došlo do neorganizovanog povlačenja bataljona koji su nešto ranije primili naređenje za izvlačenje, jer je prema zapovesti štaba divizije u toku noći 16/17. trebalo da Brigada napadne Gračanicu.

U vezi sa tim trebalo je napustiti dotadašnje položaje i krenuti na zbornu mesto za prikupljanje Brigade. Pomenuta dva bataljona to su kruto shvatili i počeli povlačenje sa položaja ne obraćajući pažnju na nailazak neprijatelja, koji je u prvom momentu napao položaje. Pete brigade. U ovoj situaciji komandant 1. bataljona Pete brigade Pera Jovanović, koji je sa pažnjom pratio kretanje neprijatelja, uočio je opasnost koja je zapretila bataljonima Treće brigade. Bez mnogo razmišljanja i bez naređenja samoinicijativno je poveo bataljon u borbu. Napao je snažno kao i uvek preko Orašja u bok neprijateljskih snaga pred Trećom brigadom. Napad je bio iznenađan, silovit i odlučan. Neprijatelj ga nije očekivao pa je u prvom momentu kod njega došlo do pometnje i izvesnog kolebanja. Ovo je iskoristio Štab Treće brigade i okrenuo svoje bataljone prema neprijatelju. Bataljoni su se brzo sredili, izvršili juriš i zaustavili ovaj neprijateljski napad. Ličnom hrabrošću i osećanjem odgo-

vornosti istakao se komandant bataljona Pera Jovanović, a ceo bataljon, borci, puškomitralježci i ostali takođe požrtvovanjem, osećanjem odgovornosti i hrabrošću. U ovoj borbi poginula je Ana Grebner i omiljeni komandir 3. čete Božo Medić obalski radnik, rođen u Lici. Vodio je svoje banatsko-ličku u sve juriše, uvek na njenom čelu umešno i sa puno uspeha. Tugovao je kad bi mu poginuo borac, ranjene je obilazio i hrabrio. Brinuo se ne samo o četi kao celini, već i o svakom borcu. U ovoj borbi ranjeni su teško Lazar Vračarić, koji je istog dana umro, Jovan Njarad, zamenik komesara čete, Slavko Milak, vodnik, Dušan Bajić, Slavko Lalošević i Ivanka Adamović, svi iz 1. bataljona.

Neprijatelj je u borbama u Sokolu i ispred njega prema slobodnoj proceni Štaba Brigade imao oko 100 izbačenih iz storoja. Zelenokadrovske snage bile su razbijene, pa se pojedine grupe sklanjaju u okolna sela, a jedan deo se povukao u Gračanicu, kuda se izvukao i Pjanić sa ostacima svojih izabranika iz Kule. U toku dana Brigada je primila naređenje da se pomeri dalje od Sokola. Prvi bataljon je odmah po završetku borbe kod Orašja krenuo preko Gornje Međeđe do zas. Trnovci, gde se smestio. Drugi bataljon je došao u Biberovo Polje, gde je prihvatio i obezbeđivao divizijsku bolnicu broj 2 a 3. bataljon je stigao u s. Džakule, gde se smestio i Štab Brigade sa sanitetom i intendanturom. Ovde je boravak iskorišćen za kratak odmor. Već sledećeg dana ujutru prema usmenom naređenju Štaba Pete brigade 1. bataljon je izvršio pokret do Donje Međeđe a 3. do s. Kerepa. Kada je u s. Međeđa pristigao 1. bataljon, u seosku džamiju sklonili su se svi muškarci. Navodno tu su se molili. Komesar bataljona Đuro Vojvodić je ocenio da su to pripadnici zelenog kadra. Postavio je stražu oko džamije i naredio da se po manjim grupama sa patrolama sprovedu do kuća i donesu oružje. Svi su pronalazili puške i 40 doneli i predali bataljonu. Komesar bataljona bio je kritikovan za ovaj netaktičan postupak od komesara Brigade. Ali manjak od 40 pušaka kod zelenokadrovaca i višak u bataljonu u rukama boraca opravdava ovaj postupak. Sva tri bataljona dobili zadatak da u toku sledeća dva dana hvataju i razoružavaju pripadnika zelenog kadra koji su ovamo pobeгли iz Sokola. Drugi bataljon, koji je ostao u

Biberovom Polju, prihvatio je intendanturu i radne vodove Prve brigade, koja je pošla u napad na Bosanski Šamac, imao je isti zadatak. Za dva dana koliko je trajala ova akcija razoružano je više od 100 zelenokadrovaca i legionara. Prikupljeno je oko 120 pušaka, izvesna količina municije i druge spreme. U Brigadi je toliko boraca dobilo oružje u ruke. Prvi bataljon Brigade ostaje u D. Zelinja zas. Rahić, a 2. je stigao u Jelovče Selo. Štab Brigade, sanitet i intendantura smestili su se u s. Kraljići. U toku 19. i 20. decembra Peta brigada je na istom mestu. Održano je više sastanaka, konferencija, a sve radi bolje pripremljenosti Brigade za izvršenje predstojećih zadataka. Broj nenaoružanog ljudstva i broj bolesnika je znatno smanjen. Međutim, bosih i slabo odevenih bilo je još poprilično iako su radionice radile takoreći od jutra do sutra. I disciplinu je trebalo pojačati, rešiti pitanje redovne iako oskudne ishrane. Članovi KPJ i SKOJ-a pozvani su da pomognu i služe za primer. To je postavljeno na svim sastancima ćelije u četama i na aktivima SKOJ-a. Štednja municije i veća briga prema poverenom oružju takođe su bili aktuelni zadaci. Malo se radilo a malo i moglo na političkom i kulturnom planu. Česti pokreti bili su tome prepreka. Pa ipak komesari su i u pokretu upoznawali borce za vreme kratkih predaha ili u koloni sa najnovijim vestima i događajima, kako u zemlji, tako i u svetu. Tako je iskorišćen ovaj predah, a tako i ubuduće kako je zahtevao komesar Brigade, treba raditi, sve sa ciljem podizanja svesti, borbenosti, znanja i drugarstva u savlađivanju mnogobrojnih teškoća.

U toku 20. decembra u Brigadu je stigla radosna vest da je Prva brigada u energičnom napadu nakon žestoke tročasovne borbe likvidirala neprijateljski garnizon u Bosanskom Šamcu. Pored 27 poginulih i tri ranjena domobrana, nešto utopljenih u Savi ustaša i sedam nemačkih vojnika, zarobljeni su 110 domobrana, 1 nemački oficir, podoficir i šest vojnika. Zaplenjena su dva teška bacača, tri teška mitraljeza, 11 puškomitraljeza, velika količina municije i više od 300 pari uniformi i druge ratne spreme.²⁷ U

²⁷ *Zbornik NOR*, tom IV, knj. 20, dok. 230; Periša Grujić, nav. delo, 89—90.

2. bataljonu ova pobjeda prokomentarisana je »od plena ćemo i mi nešto dobiti«, aludirajući na to da bataljon za vreme akcije obezbeđuje intendanturu i radne vodove Prve brigade.

U BORBI SA ČETNICIMA NA TREBAVI

Četnici su uvek, kao i zeleni kadar, bili vrlo aktivni u borbi protiv brigada XVI divizije a naročito u vreme nemačkih ofanzivnih operacija. Četnici na Trebavi spadali su među najorganizovanije u istočnoj Bosni. Njihov komandant pop Sava Božić, predratni režimski političar priklonio se odmah okupatoru. Na Trebavi je stvorio jaku četničku organizaciju. Neka sela Trebave bila su pod njegovim uticajem. Bio je vrlo uporan u borbi protiv partizana i od svojih četnika tražio da se surovo obračunavaju sa njima. Izbegavao je frontalni sudar sa našim snagama, pa se povlačio pod skute okupatora, uglavnom u Doboju. Po odlasku naših jedinica ponovo se vraćao na Trebavu. Tako je i ovog puta posle odlaska XVII divizije sa ovog terena došao na Trebavu. Tih dana prikupio je nekoliko stotina a sa oko 400 četnika je zaposeo položaje na liniji Mramorje—Spletana Lipa—Duga Njiva. Glavne snage imao je na Dugoj Njivi. Ovi položaji dominirali su Trebavom. Mnogo ranije bili su pripremljeni za odbranu. Pored toga, sva okolna sela na Trebavi bila su pretežno pod četničkim uticajem, pa i neprijateljski raspoloženi prema partizanima.

Štab Prve operativne grupe odlučio je da jednovremeno napadne sa sve tri Brigade četničke položaje na Trebavi, razbije ih i uništi, te obezbedi sigurno zaleđe i prostor u slučaju ako neprijateljska ofanziva krene prema Trebavi. S tim u vezi su jedinice u toku 21. decembra posele sektor s. Džakule, Međeđa, Zelinja, Lukavac i Skugrić.

Prva brigada je nastupala sa severa u dve kolone: desna kolona 1. i 4. bataljon, pravcem Skugrić—Orahova Šuma—Simići—Koprivska Trebava, i leva kolona, 2. i 3. bataljon, pravcem G. Lukavac—Bjelika—Brekinj—Brezova Kosa—Markovići—k. 458.

Treća brigada se kretala u jednoj koloni, levo od Pete brigade opštim pravcem Mededa—Mramorje—Spletana Lipa—G. Paležnica.

Peta brigada se nalazila u Gornjoj Zelinji, gde je 2. bataljon obezbeđivao brigadni sanitet i divizijsku bolnicu. Odavde je 22. decembra u 5 časova ujutru po vrlo gustoj magli, prohladnom vremenu i velikom vremenskom kija-metu i gustom blatu pošla na izvršenje zadatka. Brigada se kretala u dve kolone. Desnu su formirali 3. bataljon, koji se kretao pravcem G. Zelinja—Tadića Brdo—Becanj—Duga Njiva, 3. bataljon u drugom borbenom redu a istim pravcem kretao se 2. bataljon sa brigadnim sanitetom i divizijskom bolnicom. Levu kolonu činio je 1. bataljon, koji se kretao pravcem Jelik—Prebijeni kam—Duga Njiva.²⁸ Ovakovim rasporedom trebalo je sa svih strana obuhvatiti glavne četničke snage na Dugoj Njivi. Obe kolone kretale su se usporeno zbog magle, velike hladnoće i gustog blata, a u višim predelima vladala je mećava i još veća hladnoća. Pored toga, vodić koji je vodio desnu kolonu se zbunio, izgubio orijentaciju u magli i kolona je morala da stane. Krenula je tek pošto je stigao komandant Brigade i pronaden novi vodić. Tada je kretanje nešto ubrzano. Kada je stigao u Bjeljike, 3. bataljon je prema zadatku trebalo da napadne na četničke položaje na Tadića brdu. Međutim, četnici su se odavde blagovremeno povukli. Bataljon je bez zadržavanja produžio pravcem k. 500 — Zelinsko brdo — Vis. Tu na Prebijenom kamu ostavlja dve čete radi obezbeđenja, a sa dve produžava pravcem Radići—Krčevljani, odakle treba da pomogne napad 1. bataljona na Becanj. Pošto ni tu nije bilo očekivanih četničkih snaga, to su oba bataljona nastavila kretanje prema četničkom uporištu na Duge Njive. Prethodno je Štab 3. bataljona povukao svoje dve čete sa Prebijenog kama i žurno nastavio pokret prema Dugoj Njivi. Na putu za Duge Njive 1. bataljon je imao žestok sukob sa jednom manjom četničkom grupom, koja ga je oko 9,30 časova dočekala sa položaja na Zelinjskom brdu. Bataljon je brzo naterao ovu grupu u bekstvo te produžio

²³ *Zbornik NOR*, tom IV, knj. 20, dok. 182, str. 615; P. Grujić, nav. delo, 91.

pokret. Komandant Brigade, krećući se napred sa čelnim bataljonima, upozorio je komandante bataljona da budu oprezni, da se ne zadržavaju i ne vode borbu sa manjim grupicama četnika. Trebalo je manjim jedinicama napasti ove četničke grupe a glavninom bataljona nezadrživo prodirati napred. Pop Sava Božić, komandant trebavskih četnika nalazio se u to vreme na položaju na Dugim Njivama. Bio je spreman da sa svojim četnicima pruži žilav otpor našem napadu. Magla je išla njemu u prilog jer je obavljala njegove položaje, što je u znatnoj meri otežavalo vezu i sinhronizovan napad bataljona. Gotovo istovremeno četničkim položajima sa zapadne strane podišli su 1, 2. i 4. bataljon Prve brigade, a sa severa i istoka 1. i 3. bataljon Pete brigade. Napad je počeo oko 14 časova. Krenuli su energično i čvrsto, držeći međusobnu vezu.

Četnici su se branili vrlo organizovano. Iz ranije pripremljenih rovova pružali su žilav otpor. Tada je naređeno da se četnički položaji tuku iz svih teških minobacača. Borba je bila vrlo žestoka, trajala je gotovo tri časa kad su bataljoni krenuli u juriš i četnička odbrana se raspala. Četnici su bežali na sve strane, a njihov komandant se povlačio u pravcu Studenog Osoja. Trebalo je da ih tu dočeka Treća brigada. Međutim, ona je znatno kasnila, jer dug put i magla i na više mesta borba sa četničkim grupama nisu dozvolili da stigne na vreme i zatvori pravac prema Doboju. Tako se komandant četničkih snaga sa grupom svojih izabranika povukao nesmetano u pravcu Doboja.²⁹ Propuštena je retka prilika da se trebavskim četnicima nanese odlučujući udar. Borba sa trebavskim četnicima donela je Prvoj operativnoj grupi polovičan uspeh. Trebava je očišćena i prostor za manevar snaga Prve operativne grupe bio je privremeno osiguran. Međutim, četnici nisu bili uništeni. Borba započeta napadom 1. bataljona Pete brigade oko 9,30 časova kod Zelinjskog brda završena je oko 17,30 časova, tj. u sam sumrak, razbijanjem i proterivanjem četnika sa Dugih Njiva. Četnici su imali 43 poginula i preko 70 ra-

²⁹ *Zbornik NOR*, tom IV, knj. 20, dok. 185. Periša Grujić, nav. delo, 92.

njenih, a 60 ih je zarobljeno. U sve tri brigade poginulo je sedam a ranjeno 28 boraca.³⁰ Peta brigada imala je pet lakše ranjenih a ubila je 15 četnika i sedam zarobila. Ranjeni su: Džemal Bukvić, vodnik, Dušan Krompić, Janko Perak, Milorad Vlajković, Ilija Milošević, borci, svi iz 1. bataljona. Od naoružanja i sprema malo je zaplenjeno jer su četnici bili i materijalno siromašna vojska. Pošto je utvrđeno da nisu pucali, Štab Pete brigade pustio je svih sedam četnika da odu svojim kućama.

Brigada je 23. i 24. decembra sa svojim bataljonima ostala na položajima i to: 1. bataljon u zas. Radići, 2. bataljon sa divizijskom bolnicom i sanitetom u istom mestu, gde se smestio i Štab Brigade u napuštenim kućama između Prebijenog kama i zas. Radići. Njen 3. bataljon ostao je na Dugim Njivama kod četničkog doma.

Drugi bataljon se u toku 24. decembra poslepodne pomerio do zaseoka Pavlovci i svoju jednu četvu odredio da sprovede deo divizijske bolnice (teže ranjenike) u zas. Markovići. Naime, ovi ranjenici bili su predviđeni za prebacivanje preko r. Bosne na lečenje u baze centralne Bosne. Još ranije bilo je ugovoreno da se veća grupa teških ranjenika Prve operativne grupe prebaci preko r. Bosne, za šta su politički radnici sa ovog terena bili već pripremili u nekoliko sela na levoj obali reke Bosne potreban smeštaj.

Upravo u to vreme neprijatelj je proširio ofanzivu na severozapadni deo Majevice, Trebavu i Posavinu. Nemačke snage potpomognute ustaško-domobranskim jedinicama i većim brojem tenkova prodirale su prema Gradačcu, Srnici i Gračanici od pravca Brčkog, Bos. Šamca i Tuzle. Prodirali su i dolinom r. Bosne prema Doboju. Tako se slobodan prostor na kome se nalazila Prva operativna grupa suzio na pojas pored r. Bosne. Situacija je najednom postala i složena i opasna. Slobodan prostor za manevar grupe ostao je jedino prema zapadnoj Bosni. Zbog toga je Štab Prve operativne grupe, iako nevoljno, naredio da se sve tri brigade pomere bliže r. Bosni kako bi u datom momentu mogle

³⁰ *Zbornik NOR*, tom IV, knj. 20, dok. 185. Arhiv VII, kut. 1243, br. reg. 27/1 i k. 964, br. reg. 5—4.

da je pređu. Peta brigada po ovom naređenju trebalo je da se u toku 24. decembra sa 1. i 2. bataljonom, brigadnim sanitetom i intendanturom pomeri do s. Kožuhe, gde Treća brigada treba da obezbedi mostobran za prelazak preko r. Bosne. Istovremeno 3. bataljon Brigade sa divizijskom bolnicom imao je zadatak da izvrši pokret do s. Vranjak, gde Prva brigada treba da obezbedi mostobran za prelazak preko reke. Odluku o prelasku 80 teških ranjenika u centralnu Bosnu Štab Prve operativne grupe doneo je ranije pa je u toku noći 24. na 25. decembra izvršeno prebacivanje ovih ranjenika. Sa njima je radi obezbeđenja prebačen Muslimanski bataljon³¹ Trebavskog partizanskog odreda.

Odluka koju je Štab Prve operativne grupe doneo o prelasku preko r. Bosne nije izvršena. Pošto su uspešno prebačeni teški ranjenici, brigade se nisu žurile na prelaze, a u međuvremenu Štab grupe primio je ohrabrujuće vesti. Neprijatelj se povukao u garnizone na prostoru Majevice i Semberije, pa je Druga operativna grupa imala slobodno kretanje na Majevidi. Pored toga, neprijateljski prodor dolinom Bosne sa znatnim snagama i motorizacijom pretio je u slučaju prelaska da nametne teške i iscrpljujuće borbe. U toj situaciji usmeno je naređeno štabovima brigada da odmah obustave pokret ka mestima za prelazak i počnu pripreme za povratak za Majevicu. Štab Brigade je odmah vratio u rejon Dugih Njiva sva tri bataljona kako bi se pripremili za dug i težak marš. Ona se 25. decembra okupila na Dugim Njivama. Treći bataljon je u rejonu Vranjaka pre povratka na Duge Njive ostavio desetak iznemoglih i obolelih boraca. Bataljoni su ovde boravili pod otvorenim nebom, na snegu i vejavici, ložeći vatre. U kuće se nije moglo zbog tifusa. U naređenju za pokret stajalo je da se kretanje vrši usiljenim maršem. Treba izbeći svaki susret sa nemačkim motorizovanim kolonama koje se kreću komunikacijama koje Brigada na svom putu treba da pređe. Iako su neki ranjenici ostali i u rejonu Vranjaka bazirani, opterećenje Brigade bosim i bolesnim borcima bilo je ve-

³¹ *Zbornik NOR*, tom IV, knj. 20, dok. 182, str. 615.

liko. Oni se nisu mogli brzo kretati po hladnom vremenu, mokrim i klizavim putevima slabo odeveni i prilično iscrpljeni. Marš Brigade otpočeo je 27. decembra oko 1 čas ujutru opštim pravcem Duga Njiva—Kupres—Rapotnica—Straža—Humci—Mačkovac—Labucka. Izvestan broj slabih, bolesnih i iscrpljenih boraca počeo je već na početku marša da izostaje iza kolone. Bataljoni su se malo po malo osipali. U mrkloj noći i teškim vremenskim uslovima umor je učinio svoje. Iscrpljenost, surovi vremenski uslovi, sve je to nadjačalo pa i odgovornost jednog broja rukovodilaca. Dremali su borci u koloni i zaostajali. Fizička iscrpljenost je nadjačala i odgovornost komunista i skojevaca. Borci su se sklanjali sa puta i tako izmicali kontroli starešina. Vrlo teško bilo je i bosima i onima koji su se kretali obučeni samo u čarape. Bilo je krvavih stopala, pa i trag na putu i stazama bio je krvav. Prehlade su bile masovne, a izostajanje sve veće. Nisu se oni predavali neprijatelju, sve su to bili borci dobrovoljci, ali jednostavno nisu mogli da izdrže. Zamenik komesara 2. bataljona Branko Krnjaja o tome priča:

Krećući se na začelju kolone naišao sam na iscrpljenog i promrzlog borca. Rekao mi je da se zove Miloš Korać i da je iz Bingule. Borac je 2. bataljona. Podigao sam ga i stavio na konja. Usput je zadremao i kad sam se probudio Koraća nije bilo. Bio sam uveren da je pao sa konja i da je ostao na putu. Nisam imao vremena da se vratim i da ga tražim. Međutim, mesec dana nakon toga Korać se obučen u nemačku uniformu sa novim cokolama i sa novom puškom pojavio preda mnom. Dao mi je pismo u kome njegov otac moli da ga ne kaznimo. On je pao sa konja, ostao sam i probio se do Srema. Kad se oporavio i dobio novu uniformu, krenuo je sa očevim pismom u svoju brigadu i prijavio se u svoj bataljon. Nije kažnjen i bio je uzoran i hrabar borac.

Njemu sličnih bilo je više. Stoički su podnosili glad, žeđ i bosotinju. Napori Brigade nisu se završili nakon tridesetsatnog marša u s. Zelinji. Tu su borci dobili kraći odmor i primili oskudan ali topao obrok; neki su se obukli i obuli i tako malo oporavljeni nastavili marš. Uveče pokret

se nastavlja pa je 1. bataljon stigao u s. Jelovče Selo a 2. i 3. u D. Međeđu. Ovde su bataljoni ostali u očekivanju naređenja za dalji pokret. Sledećeg dana Brigada je prešla cestu Gračanica—Srnica i stigla nesmetano do Srpske Jasenice. Budnost je nešto popustila, jer nije bilo neprijateljskih jedinica pa je i marševska disciplina bila sa mnogo problema. Izostajanje bosih i bolesnih se i dalje nastavilo, a održavanje veze u koloni bilo je poseban problem, članovi Štaba Brigade su maršovali zajedno sa bataljonima i nastojali zajedno sa štabovima bataljona da ove slabosti otklone, ali sada je već bilo kasno, trebalo je to ranije uraditi. To je u sledećem pokretu do prostora: s. Humci, Sitari i Dabojevići u velikoj meri i otklonjeno. Na ovom području Peta brigada se zadržala samo radi kuvanja hrane. Po prijemu toplog obroka, u poslepodnevnim satima nastavljen je pokret u pravcu stare ceste Brčko—Tuzla. Stiglo se do Kaštela, Lukavice i Miladića, gde se Brigada privremeno razmestila. Odavde je istog dana 2. bataljon prešao staru a potom i novu cestu Brčko—Tuzla, krećući se pravcem Kastel—Vakuf—Mačkovac—Kamenito brdo, gde je zanoćio. I 3. bataljon je ovoga dana stigao do s. Brusnice, a 1. bataljon je prešao staru cestu i smestio se u s. Vakuf, u kome su pre nastavljanja pokreta zabazirani 18 boraca i tri drugarice, mahom ranjeni i iznemogli. Najzad, u noći 30. na 31. decembra, dakle uoči Nove godine, 1. i 3. bataljon sa Štabom, sanitetom i intendanturom Brigade prešli su novu cestu Brčko—Tuzla i razmestili se, i to: 1. bataljon sa divizijskom bolnicom u s. Vukosavce iznad Lopara; 2. bataljon u Tobut zas. Panjević, Panjkovići i Jekići, dok se 3. bataljon smestio u s. Žutovku sa zadatkom da kontroliše cestu Bijeljina—Tuzla preko Koraja i Čelića. Prvi bataljon se u toku dana pošto je divizijsku bolnicu predao 2. bataljonu prebacio u zas. Zajednice iznad Lopara bliže cesti Brčko—Tuzla i Lopare—Priboj. Odavde po zadatku šalje patrole i kontroliše ove dve komunikacije. Novu 1944. godinu Peta vojvođanska brigada dočekala je na položajima bez dodira sa neprijateljem u vedrom i dobrom raspoloženju i udarničkom radu na sređivanju. Krpljena je odeća

i obuča, vršeno čišćenje i obuka na oružju, poboljšana ishrana i stvoreni bolji uslovi za ranjene i bolesne borce.

Borbe Pete brigade u sastavu Prve operativne grupe u toku decembra mogu se podeliti na dva perioda. U prvoj polovini decembra vođene su borbe sa zelenokadrovskim grupama na prostoru bliže Sokolu i Gračanici. Može se konstatovati da su one bile dosta uspešne i da su zelenokadrovske grupe uspešno razbijene, ali je propuštena prilika da se potpuno dotuku na ovom prostoru. Napad na Sokol, iako nije bio uspešan, pokazao je da su naše snage prisutne i upozorio organizacije zelenog kadra da ne mogu vršljati kako one to žele. Brigada je nanela neprijatelju i znatne gubitke a zaplenila je izvesnu količinu i ratne spreme, pa je mogla naoružati dobar broj nenaoružanih. U napadu na Sokol Brigada je kasno primila zapovest pa su njeni bataljoni krenuli u napad sa zakašnjenjem.

U borbama kod Sokola njen 1. bataljon pokazao je primer solidarnosti i samoinicijative kada je trebalo pomoći susednoj Trećoj brigadi. U drugoj polovini decembra vođene su borbe sa četnicima na Trebavi i ovde je propušteno da im se nanese uništavajući udar.

Između 26. i 30. decembra prema podacima iz operativnog dnevnika iz Brigade je zaostalo, bazirano, nestalo i zarobljeno oko 60 drugova i drugarica.³² Od toga u rejonu Vranjaka, gde je trebalo preći r. Bosnu, bazirano je u noći 25/26. decembra 12 drugova i drugarica iz 3. bataljona. Šesnaest drugova i drugarica, mahom bosih i bolesnih, ostali su u toku usiljenog marša izostajući iza kolone svojih bataljona. Veći broj ih je ostao u Srpskoj Zelinji. U s. Vakufu bazirano je na sigurno mesto 18 drugova i tri drugarice. Sasvim sigurno je da se izvestan broj priključio u toku marša Prvoj i Trećoj brigadi. Neizvesna je sudbina 12 boraca. U toku boravka na Trebavi pojavilo se nekoliko slučajeva tifusa, pa je dolaskom na novi prostor naredeno sistematsko parenje odeće. Preduzete su i mere da se ši-

³² Operativni dnevnik Pete brigade za 31. XII 1943. (Arhiv VII, kut. 1244, br. reg. 3/29.)

šanjem i održavanjem higijene onemogućiti širenje ove bolesti.

U jednom pismu od 6. januara 1944. zamenicima komesara bataljona i svim partijskim jedinicama Brigade zamjenik komesara Brigade osvrće se na rad partijske organizacije i članova Partije u toku šeste ofanzive. Iznosi da je partijska organizacija brojno ojačala novim, mlađim radnicima, da je već izrastao novi mladi starešinski kadar, koji postepeno zamenjuje nesposobne, postignuto je jedinstvo u borbenim akcijama. Međutim, u Brigadi kod rukovodilaca i kod članova Partije postoji niz slabosti. Pre svega u brizi za ljudstvo. Starešine nisu vodile potrebnu brigu o borcima bolesnim, promrzlim, zbog čega je zaostao u pokretu nedozvoljeno veliki broj boraca. Članovi Partije u potrebnoj meri, nisu pomagali iznemoglim. Sastanaka gotovo nije ni bilo. Štabovi bataljona su probleme unutar bataljona rešavali u Štabu, činjene su greške u odnosu prema narodu. Treba reći da je tokom boravka na Trebavi bilo nekoliko slučajeva upada u četničke kuće i samovoljnog uzimanja hrane. Ljubav prema oružju nije dovoljno razvijena, pa su gubljene čak i puške. Skojevska organizacija gotovo da se nije ni osetila. Sve te slabosti treba temeljitijim radom što pre otkloniti. Veliko osipanje boraca, pored objektivnih slabosti i teškoća, kao što su surovo, hladno vreme, bos i slabo odeveni borci, dugi marš i nedovoljne pripreme štabova Brigade i bataljona i partijske i skojevske organizacije da se ovaj dugi marš i u ovo vreme što organizovanje sprovede. Istina, nije bilo ni dovoljno vremena, a i uslovi boravka na otvorenom nisu to dozvolili. Pa i pored toga i pored ovih objektivnih razloga, zatajili su i partijski i skojevski rukovodioci i štabovi. Pomoć iznemoglim, bolesima, prehladenima i promrzlim nije bila data, pa tako ni starešine nisu bili dali svoje konje da bi na njima jahali iznemogli borci. Izostao je onaj naš uspešni način političkog delovanja u pokretu, gde su starešine ne samo vojne, već i političke, u stroju četa, bataljona i marširaju zajedno. Pa ni ishrana nije bila dobro organizovana, a zatajile su i radionice u krpljenju odeće i obuće.

U šestoj neprijateljskoj ofanzivi na istočnu Bosnu iako je upotrebio i angažovao više od 100.000 vojnika, znatnu količinu tenkova i bornih kola, neprijatelj nije uspeo da uništi Treći korpus i nanese mu veće gubitke. Jedinice su, istina, bile prinuđene na česte danonoćne pokrete u teškim zimskim uslovima, što je borce fizički iznuriло i pojačalo bosotinju i golotinju.

Prvih dana januara 1944. neprijatelj je svoje snage povukao u garnizone Brčko—Tuzla i Zvornik, a svoje glavne snage pomerio na zapad u dolinu r. Bosne, ostavljajući na terenu Majevice zelenokadrovske i četničke grupe da napadaju na partizanske kurire, patrole i organe narodne vlasti. S tim u vezi zabranjeno je kretanje kurira bez pratnje najmanje dobro naoružane jedne desetine. Na terenu Majevice Štab Trećeg korpusa ostavio je XVI diviziju da se odmori i da izvrši temeljito čišćenje sela i naselja od okuraženih četnika i pripadnika zelenog kadra i naročito da u korenu saseca stvaranje njihovih organizacija po selima. Svih pet brigada Divizije raspoređene su na sektoru Rastošnica—Lopare—Humci. One su svaka na svom terenu čuvalе slobodnu teritoriju od mogućih upada neprijateljskih snaga iz Brčkog, Tuzle i Zvornika. Pokret neprijatelja cestom Brčko—Tuzla i Zvornik—Tuzla trebalo je neprekidno ometati.

BRIGADA U BORBI KOD ČELIĆA I RATKOVIĆA

Peta brigada je prve dane Nove godine nakon napornih marševa koristila za aktivni odmor. Boravila je na prostoru D. Vukosavci—Tobut—Žutavka—Zajednica, odakle je budno pazila na moguće kretanje neprijatelja komunikacijama Brčko—Tuzla i Lopare—Priboj. Već 2. januara u rejon Koraja upućen je 3. bataljon sa zadatkom da izviđa i motri kretanje neprijatelja na cesti Bijeljina—Koraj—Čelić, a patrolama da kontroliše pravac od Brčkog. Sledećeg dana, izvršavajući naređenje Štaba XVI divizije Peta brigada vrši pokret istim pravcem kojim i njeni 3. bataljon dan ranije i

razmešta se u rejonu Koraj—čelić. Odmah pristupa rušenju propusta, mostova i prekopavanju ceste Brčko—Čelić i Bijeljina—Koraj—Čelić. Njen 1. bataljon se razmestio u selu Ratkovići. On je organizovao patrolnu službu u pravcu Brčkog, a sa dve čete rušio mostove i prekopavao cestu između Ratkovića i Pukiša. I 2. bataljon, koji se razmestio u s. Čelić, rušio je propuste i mostove između Ratkovića i Čelića i Čelića i Mačkovca. Treći bataljon, koji je stigao dan pre, takođe je imao isti zadatak. Porušio je mostove od Koraja prema čeliću i od Koraja prema Bijeljini i prekopao cestu na nekoliko mesta. I sledećeg dana bataljoni su radili na istom poslu neometani od neprijatelja, stvarajući prepreke za moguće neprijateljske ispade. Uz pojačanu budnost, dobro organizovanu stražu i patrolnu službu, u bataljonima su sređivali stanje. Brigadne radionice su radile punom parom, bosih i slabo odevenih boraca bilo je sve manje. Hrana je redovno kuvana i bila raznovrsnija. Iz baza je dopremana zadovoljavajuća količina krompira, pasulja, slanine i brašna. Našao se u porcijama boraca i po koji režanj mesa. Sve je to stvorilo bolju klimu i raspoloženje kod boraca. Štabovi bataljona počeli su da se posećuju, interesujući se za položaj i stanje u bataljonima. Veze postaju sve sigurnije i svestranije, a i obaveštavanja. Nekoliko mirnih dana iskorišćeno je za čišćenje oružja, šišanje i pranje odeće. U sanitetu se sve činilo da se što pre zaleče lakši ranjenici, promrzlih i bolesnici i oni koji su bili iznemogli. Uz dobru ishranu i mirovanje rezultati nisu izostali. Naročito u ovo vreme bile su najzaposlenije drugarice i u bataljonima i u Brigadi. One su u vreme predaha kao i uvek imale pune ruke posla. Pored lečenja ranjenika, učenja na kursovima, krpile su odeću i ušivale dugmad svojim drugovima, prale zavoje. Starale su se da čuturice uvek budu pune rakije jer u nedostatku alkohola rakija je bila jedino dezinfekciono sredstvo.

Gotovo u svim bataljonima održane su četne konferencije u četama. Na tim konferencijama iznošene su konkretne slabosti i sasvim određene greške pojedinaca bilo u borbi, u pokretu ili u predahu. I niži i viši rukovodioci prihvatili su

svoj deo odgovornosti: štabovi bataljona, komandiri četa za budnost i brigu da dm borci ne zaostaju, za više brige o odeći i obući, za iznemogle da im pomognu, da se održe i izdrže. Nije zaboravljeno da se pohvale istaknuti borci puškomitraljesci, bombaši i kuriri. Na partijskim sastancima koji su ovde održani primljen je u Partiju izvestan broj tih najboljih i najhrabrijih, odvažnih mladih boraca i mladih starešina. Nije zaboravljeno da se pohvale najbolje bolničarke, one najsmelije, koje su uletale u borbene redove, iznosile ranjenike ili ih previjale na mestu ranjavanja. U proteklim borbama ih je zbog toga više poginulo i ranjeno. Stoga je i komesar Brigade više puta usmeno upozoravao komesare bataljona i četa, a jednom i pismenim putem, da se bolničarke ne puštaju u prve borbene redove.³³ Međutim, njih je bilo teško sprečiti da ne priskoče u pomoć svojim ranjenim drugovima. Bar do tada komesari u tome nisu uspevali.

U sanitetu Brigade došlo je do izmene. Za referenta saniteta postavljena je Danica Prlja, a za njenog zamenika Senka Janković. Dve mlade devojkice aliiskusni borci iz proleterskih jedinica. Gotovo u isto vreme za sekretara brigadnog komiteta SKOJ-a došla je Ranka Božović. Rođena u Mostaru u naprednoj porodici, i već afirmisani skojevski i partijski radnik. Divan drug i hrabar borac.

Za učvršćenje vojničke organizacije i podizanje vojnih kadrova pri Štabu Pete brigade obrazovan je vojno-politički kurs na kome su slušaoci bili desetari, vodnici i poneki politički delegat iz svakog bataljona. Sve su to bili izabrani borci i starešine koji su imali uslove za dalji razvoj. Ukupan broj slušalaca bio je 17, i upravo prvi ovakav kurs je uspešno završavao rad. Pored toga, i u štabovima bataljona održavani su kratki kursevi ili, bolje, časovi sa desetarima i vodnicima. Ovo je bio stalan oblik vojničkog obrazovanja nižeg kadra, bez obzira da li se Brigada nalazila na odmoru, maršu ili u akciji. Komandiri četa su sa grupama

³³ Komesar Pete brigade u svom izveštaju komesaru XVI divizije od 18. XI 1943. (Arhiv VII, k. 1246, br. reg. 1/6).

boraca organizovano izvodili obuku u slobodnom vremenu, uvek kada su za to postojali uslovi. Plan za takvu obuku bataljoni su dobijali od Štaba Brigade. Za komandire četa u Štabu XVI divizije organizovani su niži vojni kursevi. Takav jedan koji je započet 10. a završen 16. januara pohađali su iz Pete brigade sledeći komandiri četa: Simeon Mirković, 1. četa 3. bataljona, Franja Jaroševski 1. čete 2. bataljona, Rade Konjević, 2. čete 3. bataljona, Živko Brebranović, 3. četa 2. bataljona, Sava Nastić, 1. čete 1. bataljona i Milan Drakulić, 3. čete 1. bataljona. Na kursu je u to vreme bio i Svetislav Ninković, komandir čete u Trećoj brigadi, koji je krajem avgusta došao u 4. bataljon Pete brigade za komandanta bataljona.³⁴

Na političkom planu pored povremenog informisanja o najnovijim zbivanjima u Jugoslaviji i svetu, politički rukovodioci u Brigadi objašnjavali su odluke donete na Drugom zasjedanju AVNOJ-a u Jajcu. Borcima je objašnjavan značaj formiranja Nacionalnog komiteta, odluke o zabrani dolaska kralja Petra u Jugoslaviju, sve dok o tome narod ne odluči. Sa velikom pažnjom i raspoloženjem borački sastav je prihvatio ove odluke shvatajući njihov istorijski značaj.

U štabu XVI divizije održan je 7. januara sastanak sa štabovima Brigada. Pored analize vojnopolitičke situacije i zadataka koji stoje pred Divizijom i brigadama, izvršena je i sasvim konkretna analiza slabosti i propusta u šestoj neprijateljskoj ofanzivi. Pretresani su i problemi nedostatka obuće i odeće kao i zdravstveno stanje. Kritikovani su pojedini rukovodioci, štabovi bataljona pa i brigada za pojedine propuste, a naročito za nedovoljnu brigu o borcima, bolesnim i iznemoglim, kojima nije pružena pomoć na maršu.

Peta vojvođanska brigada je sve do 13. januara bila bez dodira sa neprijateljem. U više navrata neprijateljska artiljerija sa položaja ispred Brčkog tukla je u pravcu sela Ražljevu s. Pukiša, a u toku 12. januara i prema Boderištu i Brki. Međutim, pešadijski delovi nisu vršili ispade prema

³⁴ Arhiv VII, k. 966, br. reg. 8—1.

.položajima Brigade. Istina, u vreme kada su čete ili vodovi bataljona bili u pokretu, dolazilo je do manjih sudara i susretnih borbi, u kojima nije bilo gubitaka. Tako je vod iz 1. bataljona sa komesarom bataljona Đurom Vojvodićem na putu za D. Zovik imao 5. januara okršaj sa jednom grupom od oko 20 ustaša, koja je pošla za Brčko. Borba je vođena skoro dva sata, nakon čega su ustaše razbijene, pa su pobjegli prema Brčkom. Sledećeg dana jedna četa 2. bataljona imala je sukob sa četnicima u s. Potočari. Spremali su se da proslave Božić i bili iznenađeni pa su se brzo razbežali. I sledećih dana pojedine čete bataljona vršile su akcije na razbijanju četnika u okolnim selima. Kako je u Brigadi bilo u toku sređivanje i popuna raznih vodova konjima i samarima, to su uz akciju čišćenja čete vršile i ekonomske akcije. One su najuspešnije bile u selima pod uticajem zelenog kadra kao što su s. Zovik i s. Mrtvice i nekim četničkim selima. U jednoj takvoj akciji čete 2. bataljona sa kojom je bio i zamenik komandanta bataljona Branko Jović Sepika, četnici su bili iznenađeni, brzo se razbežali ostavljajući na ražnju tek dogotovljenu pečenicu. Dobar zalogaj za 2. bataljon! Bilo je na račun ovoga šala u izobilju.

U vreme kada je trebalo otpočeti sa čišćenjem prostora severno od ceste Tuzla—Zvornik od zelenog kadra i četnika Štab XVI divizije je usmeno od komesara Korpusa Vlade Popovića obavešten da Štab Trećeg korpusa priprema napad za oslobođenje Tuzle, štab XVI divizije povukao je zbog toga već izdato naređenje svojim brigadama za čišćenje pomenutog sektora. Naredio je da odmah počne priprema za najavlјenu akciju za oslobođenjem Tuzle, u kojoj ima da uzme učešće i XVI divizija. Oslobođenje Tuzle, gde je neprijatelj imao 5. i 8. domobransku pukovniju u jačini do 2000 vojnika omogućilo bi Trećem korpusu da se sa svojim snagama više angažuje prema zapadnoj Bosni te tako olakša položaj jedinica NOV koje su tamo vodile teške borbe. U širem rejonu Tuzle tj. u Lukavcu, Gračanici, té duž železničke pruge Tuzla—Doboj, nalazile su se ustaško-domobranske jedinice. U Brčkom bilo je do 1.000 ustaša i domobrana, u Doboju približno toliko, a u Zvorniku i okolini muslimanska legija i četnici do 1.000 ljudi.

Štab 3. korpusa izdao je 12. januara zapovest za napad i oslobodenje Tuzle.³⁵ Prema toj zapovesti u operaciji učestvuju XVI divizija, XVII divizija i svih šest partizanskih odreda sa ovog terena. U neposrednom napadu na Tuzlu, pored ostalih jedinica III korpusa i Prva vojvođanska brigada, dok je Peta brigada predviđena kao rezerva. Druga i Treća vojvođanska brigada i Trebavski partizanski odred trebalo je da napadnu neprijateljska uporišta zapadno od Tuzle, Gračanicu i železničku stanicu Mirčinu, Da poruše most na r. Spreči i čvrsto zatvore pravac od Doboja. Za to vreme Četvrta vojvođanska brigada imala je da obezbeđuje od Zvornika, a u slučaju povoljne prilike da ga zauzme i po mogućnosti poruši most na Drini. Trebalo je da onespособi za saobraćaj motornih vozila cestu od Zvornika do Prnjavora, te tako oteža eventualni neprijateljski prodor od Zvornika prema Tuzli.

Peta brigada u očekivanju zapovesti za premeštanje na nove položaje bila je 12. januara izložena jakoj neprijateljskoj artiljerijskoj i minobacačkoj vatri od pravca Brčkog. Pribavljena obaveštenja su ukazivala da je moguć ispad neprijatelja od Brčkog prema s. Ratkoviću i s. Čeliću, gde su se nalazili položaji Brigade. U noći 12/13. januara u 1. bataljonu je pojačano patroliranje i osmatranje. I u ostala dva bataljona članovi štabova su bili budni. Prvi bataljon na položajima ispred s. Ratkovića očekivao je siguran napad neprijatelja već ujutru. Štab je bio na okupu, a u ranu zoru članovi štaba su pošli u čete. Noć je bila mračna i hladna, ali mirna. Čulo se samo kašljanje ponekog prozeblom borca. Ujutru tmuran 13. januar sa jutarnjom izmaglicom. Kuvari su pripremili toplu hranu, a neki borci bi i »toplu rakiju«, tople taške, valjuške, vruć beli hieb, jedpi bi slaninu, kobasice ili barem švarglu. Sve čete bataljona su na položaju. Oko 11 časova osmatrači kod isturenih odeljenja su primetili pokret neprijatelja od pravca Brčkog. Kretao se u više kolona na udaljenosti od 1 km. U pokretu cestom primećena su tri tenka, dvojica borna kola i dva ka-

³¹ *Zbornik NOR*, tom IV, knj. 20, dok. 182, str. 615.

miona. Prvi bataljon na položaju ispred s. Ratkovića nalazio se na pravcu kretanja veće neprijateljske kolone. Bataljon je mirno očekivao nailazak neprijatelja i disciplinovano se ponašao na položaju. Komandant bataljona je naredio komandirima četa da se neprijatelj pusti na blisko odsto-
janje i onda ospe paljba iz svih oružja. Zabranio je bilo kakvo povlačenje. U isto vreme šalje kurira u štab Brigade i obaveštava da će prihvatiti borbu i istrajati. Kada se neprijatelj približio na oko sto metara, bio je iznenada do-
čekan vatrom iz svih oružja 1. bataljona. Odmah je zastao, ali za kratko njegova kolona se povila i pošla bočno na položaje bataljona isturajući u napred tenkove i borna kola. Brojno i vatreno nadmoćniji neprijatelj uporno se kretao napred i pored gubitaka koje je trpeo, pa je komandant ba-
taljona naredio da se bataljon organizovano povuče na novi položaj. Sa bataljonom se povukla i četa 2. bataljona koja je bila priskočila u pomoć. Novi položaj za odbranu orga-
nizovan je na brdu Oglavak iznad Čelića i Ratkovića. Mnogo ranjenih i 18 poginulih neprijateljskih vojnika bio je vredan uspeh 1. bataljona. Bataljon nije imao gubitke u neposred-
noj borbi toga dana, ali je od mine iz neprijateljskog bacača poginuo komandir 2. čete Karlo Kranc Tomaš, rudar, anti-
fašista, provereni i hrabri borac iz Vrdnika. Bio je divan drug i umešan komandir čete. Poginuli su još Ljubica Sko-
rupan bolničarka čete iz Krčedina devojka koja je tek tre-
balo da navrši 18 godina, desetar Alija Redžić dvadeset go-
dišnji radnik iz Brčkog, te borac Živan Srećković. Neprija-
telj je predveče odustao od daljih napada, ali je nastavio da tuče brigadne položaje artiljerijskom i minobacačkom
vatrom. I 2. se povukao na pogodnije položaje na kose iznad s. Miroslavci. U sam sumrak neprijatelj je u jačini 250—
300 vojnika ušao u s. Ratkovići, zaposeo kose ispred sela i na putu Brčko—Čelić te raskrsnicu puteva prema s. Mrtvice.

UPAD 1. BATALJONA U RATKOVIĆE I POGIBIJA KOMESARA FERDE

Štab Brigade je ocenio da će neprijatelj brojniji i teh-
nički opremljeniji čim svane krenuti napred i uz podršku
artiljerije i tenkova potisnuti bataljone Brigade. Brigada bi

bila izložena velikoj opasnosti. Odlučio se za iznenađan i drzak noćni napad na neprijateljske snage u s. Ratkovićima, da pokuša da ih iznenadi i razbije. Napad je prema usmenom naređenju komandanta Brigade trebalo početi tačno u ponoć s tim da se 1. bataljon sa dve čete neopaženo ubaci u s. Ratkovići i napadne neprijatelja iznutra, u centru kod škole a jednu četvu isturi prema Pukišu. Za to vreme 2. bataljon imao je najpre da razbije neprijateljsku manju grupu na cesti ispred Čelića i nakon što je protera napadne na s. Ratkoviće i kose iznad sela. Zadatak 3. bataljona je bio da se od Koraja prebaci do rejona s. Pukiš, odavde protera neprijateljske manje snage i zajedno sa četom 1. bataljona izbije na kose kod Ratkovića sa severne strane odakle treba i da napadne neprijatelja u s. Ratkovići. Ova dva bataljona trebalo je prema planu da izvrše svoje zadatke do razbijanja neprijatelja u samom s. Ratkovići od strane 1. bataljona.

Noć, mračna, hladna, januarska. Zemlja raskvašena, gnjecava pod nogama boraca. Zvučnik koji su nemci postavili u selu je taman začutao. Prvi bataljon postrojen sluša naređenja i upute svoga komandanta Pere Jovanovića. On kao i uvek odsečno vojnički naređuje:

— Bataljon noćas treba da se probije iza leđa neprijatelja, da upadne u s. Ratkovići. Treća četa upada u centar sela sa zapada i ide prema školi, 2. napada sa severa, a 1. se orijentiše ka Pukišu. Kada tamo stigne 3. bataljon i ona odmah ima da napadne neprijatelja sa severne strane.

Bombaši su dobili bombe, nema mnogo ali dosta za tu noć. Sa Oglavka put vodi na strme kose ka rečici šibošnici. Bataljon nečujno prolazi i samo poneka suva grančica za trenutak naruši tišinu. Napred je 3. četa kršnih ličana, a na čelu čete njen omiljeni komesar Ferdo Stanojević. Veseli dobroćudni Dalmatinac iz Jelse i uvek raspoložen za šalu i veselje. Tu na sredini čete je i komandir Ilija Drakulić, Sremac iz Čercvica proverava u pokretu da li je u četi sve na svom mestu. Njih dvojica čine složan i autoritativan četni tandem i u svemu služe za primer, pre svega u hrabrosti i disciplini i odgovornom izvršavanju zadataka. Naziru se prve kuće. U selu je sve mirno, ali ne toliko da stražar Nemač ne bi osetio opasnost. Nije imao vremena da opali

ili upozori. Četa ga je pregazila i trkom juri prema školi, čuje se i prva paljba. Nemci polugoli i polubosi izleću iz kuća. Sa njima su ustaše, domobrani i zelenokadrovci. Brzo uzimaju oružje i borba se vodi za svaku kuću. Borci 3. čete bore se lavovski i gušaju sa Nemcima. Vodi se žestoka borba na život i smrt. Prašte bombe i neke kuće su počele da gore. U jednoj i Nemci. Pa ipak brojno nadmoćniji, neprijatelj je uspeo da potisne 3. četu tako da 2. četa bataljona, zbog nastale velike gužve nije uspela da organizovano izvrši napad. Treća četa se povlačila, a na začelju njen komesar Ferdo. Tukao se i gušao sa Nemcima. Dvojicu je uspeo da ubije ali su ga drugi uspeli da opkole, da ne bi pao živ u ruke nemačkim vojnicima, aktivirao je bombu, ubio sebe i nekoliko nemačkih vojnika. Budući da 2. bataljon nije uspeo da pređe nabujalu Gnjicu, iznenadi i likvidira neprijateljsku grupu na cesti, to je izostao njegov napad na s. Ratkoviće. Zbog udaljenosti ni 3. bataljon nije uspeo da stigne u pomoć 1. bataljonu, koji se napokon morao da povuče na Oglavak. I pored toga što je bataljon bio prinuđen da se povuče i što je napad na neprijatelja imao relativno manji uspeh, Štab Brigade bio je zadovoljan učinkom svog 1. bataljona, pa ga je zbog odlučnosti i discipline u borbi i ispoljene hrabrosti predložio Štabu Divizije za pohvalu. Njegova 3. četa naročito je istaknuta i od komandanta Brigade dobila pohvalu na licu mesta. Moguće je da je i povlačenje neprijatelja u toku sledeća dva dana usledilo zbog znatnih gubitaka koje je u borbi 13/14. januara imao od 1. bataljona. Preko četrdesetak ranjenih i više od 10 poginulih bio je iznenađujući gubitak za neprijatelja, uz saznanje da na ovom prostoru neće imati mirnu noć i miran san. Prvi bataljon je u obe borbe imao 12 poginulih i 10 ranjenih. Pored već četvoro pomenutih, koji su u toku dana poginuli od neprijateljske mine, u toku noći poginuli su Ferdo Stanojević, komesar čete, Miloš Stanisavljević pol. delegat voda, Dušan Divjak, radnik iz Udbine obaveštajac čete i borci Božo šljivić, radnik iz Gradačca, Lazar Davidović, zemljoradnik iz Kupinova, Drago Komljenović, đak Cetinjske gimnazije, navršio tek 18 godina, zatim Proka Cvetković, vodnik i Slavica Slavujević bolničarka. Ranjeni su još i Dragica Mihajlović, bolničarka, Nedeljko

Đurić, Nikola Smederevac, Srbin Bogdanović, Proka Budmirović, Laza Lončarević i Miloš Smiljanić, borci, te Branka Pavlić higijeničarka čete.

U NAPADU NA TUZLU

Peta brigada je 14. januara bila na položajima i to: 1. bataljon na brdu Oglavak, 2. bataljon na kosama iznad s. Miroslavci, a 3. bataljon na položajima Gajeve Njive kod Koraja. Sledećeg dana ove položaje Brigada je predala Majevičkom i Posavskom partizanskom odred. Prema odluci Štaba Brigade bataljoni su nakon smene izvršili pokret i to 1. bataljon do s. Vakuf, gde je služio kao brigadna rezerva. Sa jednom četom postavio se na brdo Kokošinjac. Drugi bataljon je došao u selo Pirkovci, zaselak Tošići, a 3. bataljon u s. Lukovicu, zaselak Kastel. Odavde je po zadatku imao da kontroliše staru cestu Tuzla—Brčko i pravac prema Pukišu. Ovo pomeranje Brigade bliže Tuzli izvršeno je zato da bi ona kao operativna divizijska rezerva bila bliže Tuzli. Ovde je Brigada ostala u očekivanju naređenja za njeno neposredno ušće u napadu na Tuzlu. Ona je ovde stigla 18. januara prepodne u vreme kada je napad na Tuzlu uveliko otpočeo, a borbe vođene svom žestinom. Uz obostrane velike gubitke u zaista teškim vremenskim uslovima, u više pokušaja da se probiju u Tuzlu i likvidiraju neprijateljske snage, nije postignut odlučujući uspeh. Pa ipak postignuti su početni i delimični rezultati zahvaljujući izuzetnom naporu i hrabrosti starešina i boraca. Tako su bataljoni Prve brigade osvajali pojedine položaje, ali dalje napredovanje je zaustavljeno, ne samo zbog dobro organizovane neprijateljske odbrane, već i zbog niza ispoljenih slabosti. Pa ipak moral boraca je bio na visini. No sve je bilo uzalud, jer je neprijatelj bio vrlo jak a dovlačio je i nova pojačanja pa su njegove snage bile sve jače. Uz to branio se iz dobro organizovane odbrane, ranije izgrađenih bunkera i rovova. Raspolagao je daleko boljom tehnikom, uz to nije bio ni iznenađen. Napadi koji su ponovljeni u toku 17. i 18. januara ostali su bez rezultata, a Prvoj brigadi su doneli velike gubitke u poginulim i ranjenim. Kako ni treći napad, koji

je počeo 18. januara u 19 časova, nije uspeo, iznurene i desetkovane jedinice Prve vojvođanske brigade izvučene su iz borbe. U međuvremenu, ovoga dana Peta vojvođanska brigada, pošto je dobila naređenje za učešće u napadu na Tuzlu, izvršila je pokret.⁵⁶ Pre toga, Štab Brigade je ostavio intendanturu i radne vodove, kako bi kretanje Brigade učinio bržim. Samo dva časa po dobijenom naređenju, Brigada je bila u pokretu. Kretala se starom cestom od Brčkog za Tuzlu, pravcem Ravne Njive, Breška G. Dolovi. Predviđeno je da ovde primi naređenje za napad. Vlažan sneg i jak vetar otežavali su kretanje bataljona Brigade, pa se pokret otegao do duboko u noć. Stigla je ujutru oko 3 časa 19. januara i tu u rejonu Dolova od komandanta Divizije Štab Brigade je primio naređenje da preuzme položaje Prve brigade, te da se pripremi za napad na Tuzlu. Iako prilično umorna od noćnog i iscrpljujućeg marša, Brigada je istog dana sa polaznih položaja preuzetih od Prve brigade oko 13 časova pošla u napad. Ona je uzela učešće u napadu jedinica koje su do tada izvele nekoliko bezuspešnih napada na Tuzlu. U novom pokušaju trebalo je da neprijatelj savlada i izbaci iz Tuzle. Posle kratke artiljerijske i minobacačke vatre, bataljoni su pošli u napad na neprijateljske položaje u predgrađu Kojšino. Ovaj napad nije uspeo pa je zato u toku noći izvršen još jedan. U ovom noćnom napadu 3. bataljon, predvođen svojim komandantom Marko Stepanovom, energičnim i odlučnim jurišem je uspeo da se probije kroz dobro utvrđene neprijateljske redove i upadne u severni deo grada. Nastavljajući napad u pravcu Gradina—Tuzla, bataljon se probio do džamije, koja se nalazila na samom ulazu u grad. Za to vreme 2. bataljon u napadu levo od 3. bataljona u više ponovljenih juriša bio je zaustavljen na pravcu Kojšino. Trpeo je žestoku vatru od neprijatelja pa se morao povući, jer Osamnaesta hrvatska brigada nije uspela da neutrališe neprijateljske snage na ovom pravcu, čime bi bio otvoren put 2. bataljonu od pravca Kojšino za Tuzlu. Budući da ni ovaj četvrti napad jedinica III korpusa

³⁶ Periša Grujić, nav. delo, 106.

i XVI divizije nije urodio plodom, Štab Korpusa je naredio da se napad obustavi i sve jedinice organizovano povuku.³⁷

Brigada je u dvodnevnom borbama za Tuzlu imala pet poginulih i 36 ranjenih boraca. Poginuli su: Lazar Zečević, Vukica Marinković, sedamnaestogodišnja bolničarka, Nikola Novaković, Boško Grijak i Milan Amičin. Ranjeni su Đorđe Jovanović i Rade Konjević, komandiri četa, Ivan Zeniv, zamjenik komandira čete, Mitar Zlatković, Uglješa Stojković i Lazar Zrnić, politički delegati voda, Lazar Gajić, Jordan Čumpajlo i Mitar Tomić, desetari, te borci Milorad Jojić, Krsta Plašić, Sreta Marković (umro nekoliko dana kasnije u divizijskoj bolnici), Žarko Bosić, Živan Stefanović, Marko Tot, Boško Stojšić, Jovan Budimčević, Lazar Jančić, Božo Paravina, Jova Zlatić, Svetislav Glušić, Milan Hrnok, Đorđe Kovačević, Lazar Zličić, Slavko Mačvanski, Drago Trbojević, Rade Petrović, Milovan Novković, Rade Stojaković, Branko Bogunović, Velja Trifunović, Vlada Kovačević, Ilija Šijački, Ilija Pećinački i Spasoje Ostojić. Neprijatelj je imao neutvrđen broj izbačenih iz stroja.

Peta brigada je posle naređenja za povlačenje iz rejonu Tuzle izvršila pokret istim pravcem prema Brčkom, do svojih prvobitnih položaja. Ona je bez dodira sa neprijateljem stigla u Srpske Jasenice—Crveno Brdo. Tu se izvesno vreme odmarala i pripremala za novi zadatak koji je već bio najavljen. Trebalo je ponovo poći na Trebavu u akciju čišćenja zelenokadrovskih i četničkih grupa koje su međuvremenu brojno ojačale i bolje naoružane.³⁸ Pošto su stigli u sastav svojih bataljona, u radnim vodovima su počeli da opravljaju odeću i obuću, a intendantura je organizovala redovno kuvanje hrane.

PARTIJSKA KONFERENCIJA

U toku 22. januara Štab Brigade je pomerio bataljone kako bi bio bliže polaznim položajima za napad u pravcu Trebeve. Prvi bataljon je izvršio pokret do s. Kat. Bijeje,

³⁷ Operativni dnevnik Pete brigade (19. i 20. I 1944), Arhiv VII, kut 1244, br. reg. 3/29.

³⁸ *Zbornik NOR*, tom IV, knj. 21, dok, 112. • M: m

2. bataljon do s. Cerik a 3. bataljon u zas. Potočari, štab Brigade sa intendanturom i sanitetom razmestio se u s. Prav. Bijela. U svim bataljonima održane su četne konferencije, a u toku sledećeg dana sve partijske ćelije Brigade su održale sastanke na kojima su članovi KPJ upoznati sa predstojećim održavanjem Prve partijske konferencije Brigade, koju je uskoro trebalo održati. Dati su zadaci svim komunistima da se što bolje pripreme kako bi spremni istupili. Podvučeno je da treba govoriti o uspesima, ali dati i kritičku ocenu života i rada, ponašanja u borbi i van borbe u proteklom periodu. Pošto je ovo prva konferencija svih komunista Brigade, mora biti radna i svečana. U nekim partijskim ćelijama iskoristili su da prime i izvestan broj novih članova. Sve su to bili istaknuti bombaši, puškomitraljesci, desetari i vodnici, provereni u poslednjim borbama. U nekim četama pojavile su se džepne a u drugim zidne novine. Još oskudnog sadržaja, ali led je probijen, interesovanje boraca bilo je veliko. U četama je razvijen takmičarski rad po pitanjima čistoće (parenja odeće, pranje veša, krpljenja i doterivanja odela), našla se i krema za cokule ili čizme. Brice su imale pune ruke posla. Svaki borac je hteo da bude ošišan i obrijan. I oružje je očišćeno i podmazano. Desetari su uzgred proveravali borce koliko poznaju pušku i puškomitraljez, Održane su smotre u svim četama i bataljonima. U toku ovih priprema za partijsku konferenciju ni kuvari nisu zatajili. Hrana je bila obilna, ukusna, i bogata. Između štabova bataljona a i komandira četa bilo je čvršća veza i češće su se posećivali. U sanitetu su uz veliku pažnju i negu lečeni lakši ranjenici. Oni su se brzo oporavljali i ovih dana najčešće boravili u svojim četama. Neprijatelj se nije pojavljivao. Pa ipak, bataljoni su svaki svoj pravac obezbeđivali stražama i patrolama mesto svog boravka. Neprijatelju se nikad nije moglo verovati. Veza sa Trećom vojvođanskom brigadom je uspostavljena i to je ovih dana uradio 1. bataljon.

Poslepodne 26. januara u lepo dekorisanoj prostoriji u s. Pravoslavna Bijela počela je rad Prva partijska konferencija Pete vojvođanske brigade. Njoj su pored svih članova Partije prisustvovali kandidati i najistaknutiji skojevci, puškomitraljesci, desetari i bombaši. Prisutni su bili koman-

dant XVI divizije Danilo Lekić, zamenik komesara Treće vojvođanske brigade Mutimir Popović Buda i partijska delegacija iz Treće brigade. Konferenciju je otvorila zamenik komesara Pete brigade Ljubica Đorđević, a potom je o radu partijske organizacije od formiranja Brigade do 26. januara govorio komesar Brigade Arsa Mijović. Na početku rada konferencije minutom ćutanja odata je pošta poginulim borcima i starešinama Vladi Garzičiću, Ivici Skenderu, Ferdi Stanojeviću, Boži Medicu, Karlu Krancu, Mirku Žariću, Milošu Stanisavljeviću i svima do sada poginulim članovima KPJ. Izlaganje komesara Brigade bilo je kratko, sažeto i sadržajno. Izneti su mnogi uspesi, ali i mnoge slabosti komunista i cele partijske organizacije. Partijska organizacija je u Brigadi od svog formiranja brojno znatno ojačala. Kada je formirana, imala je samo 92 člana KP i neutvrđen broj kandidata. Bilo je i nešto više od stotinu članova SKOJ-a. Na dan održavanja Konferencije partijska organizacija u Brigadi imala je 213 članova i 43 kandidata KPJ i više od 300 članova SKOJ-a. Primljen je u toku proteklog vremena veći broj mladih radnika, a posebno metalčkih i obalskih radnika Zemuna i Beograda, koji su u Brigadu došli početkom decembra ili nešto ranije. Novi članovi Partije uveli su u partijsku organizaciju novi duh, vedrinu i polet. U odnosu na drugarice bilo je dosta škrtačenja i potcenjivanja. Od 102, koliko ih je tada bilo u Brigadi, samo njih 25 bile su članovi KPJ. I rad sa kandidatima je neredovan i zapostavljen. Još uvek se za kratke sastanke ne koristi predah u pokretu ili kratak odmor nakon marša. Sastanku ćelija pridaje se stroga tajnost. Greške članova Partije nedovoljno se kritikuju. Pomoć komunista borcima, ranjenima i iznemoglim je još uvek nedovoljna. U političkom radu, u vaspitanju i izgradnji nižeg rukovodećeg kadra bilo je uspeha. Izrastao je izvestan broj vodnika, desetara, pol. delegata i dobrih i odgovornih članova Partije, za četrne vojne i pol. rukovodioce. Oni su zauzeli upražnjena mesta ili su zamenili one koji nisu imali dovoljno sposobnosti da rukovode četama. Novi rukovodioci su na svojim dužnostima opravdali poverenje. Pitanju političkog i ideološkog kadra mlađeg partijskog članstva posvećeno je dosta pažnje. I to je bio stalan zadatak. Odr-

žana su i dva kursa. Jedan niži, partijski po programu, koji je objavljen u članku *Borbe*, trajao je 12 radnih dana. Sa uspehom ga je pohađalo i završilo 16 drugova: šest pol. delegata, dva četna rukovodioca SKOJ-a, dva komesara četa, jedan zamenik komesara čete, jedan vodnik, jedan kurir, dva člana SKOJ-a i jedan član Partije, (istaknutiji borci). Posle kursa šest najuspešnijih slušalaca je postavljeno na višu dužnost. Dva vojnopolitička kursa pohađalo je 16 drugova sa približno istim uspehom, a treći kurs, koji je upravo u toku, pohađa 17 drugova.³⁹ Održana su i četiri kursa za bolničarke. Tako je sada 40 bolničarki osposobljeno za dužnosti u četi i vodu. Kursevi su trajali 14 dana i biće nastavljeni, tako da ga sve bolničarke u Brigadi završe u što skorijem vremenu. Za članove Partije održano je i više predavanja sa sledećim temama: O kadrovima od Dimitrova, organizacionom pitanju KPJ i kako se ostvaruje rukovodeća uloga KPJ u NOR-u, odlukama Zasedanja AVNOJ-a u Jajcu i o Nacionalnom komitetu oslobođenja Jugoslavije. Da bi mogli biti tumači političkih pitanja kod boraca i u narodu, sa komunistima su prorađene i sledeće teme: stvaranje NOV-a Jugoslavije i njen razvitak, značaj borbe SSSR-a kao najjače snage fronta protiv fašizma, o organima narodne vlasti, šestoj neprijateljskoj ofanzivi i dr.

Novembarski proglas CK KPJ prorađen je u svim bataljonima uz prisustvo komesara i zamenika komesara Brigade. Održana su i dva šira predavanja za sve političke rukovodioce Brigade, teorija Partije i o nacionalnom pitanju.

U celini Partijska organizacija Brigade još nije postala rukovodeća snaga u Brigadi, ali je na putu da tu svoju ulogu ostvari. Izrazita je mladost partijske organizacije (staž većine članova Partije je od 2 do 3 meseca) i četnih političkih rukovodilaca (u proseku 5 do 6 meseci). Ovo manje partijsko iskustvo u radu, češći obilazak komesara i zamenika komesara Brigade, prisustvo na sastancima partijskih ćelija učinili su da se dnevni redovi na sastancima postavljaju sasvim konkretno.

³⁹ Iz referata komesara brigade na, Prvoj partijskoj konferenciji (Arhiv VII, br. reg. 3/4).

Ovim izlaganjem komesar Brigade otvorio je i diskusiju. O radu partijske organizacije u bataljonima i šire o životu i radu u bataljonima i četama, izlagali su zamenici komesara 1. bataljona Spasoje Gršić, 2. bataljona Branko Krnjaja i 3. bataljona Dušan Grujić Joja. Pored njih, u diskusiji je učestvovalo i nekoliko pol. rukovodilaca iz četa, više istaknutijih boraca, puškomitraljezaca, bombaša, boraca iz radnih vodova i radionica. Svi su oni izneli iskreno i otvoreno konkretne slabosti u svojim bataljonima, četama i desetinama obećavajući pred Konferencijom veće angažovanje članova Partije u otklanjanju tih slabosti. Može se slobodno reći da je to bila sadržajna, radna konferencija komunista brigade puna iskrenosti i kritičkih ocena, ali da ostali nepomenuti uspesi kojih je bilo i pojedinci koji su služili ličnim primerom, bilo hrabrošću ili svojim opštim odnosom u životu, odgovornošću i zalaganjem u radu. Zaključke o radu na kraju je formulisala zamenik komesara Brigade, a komandant Divizije je izložio vrlo opširno unutrašnju i spoljnu politiku. Dao je i niz korisnih zapažanja o radu partijske organizacije, da bi na kraju izneo i predstojeće zadatke Divizije i s tim u vezi zadatke koji stoje pred Petom brigadom. Još su pročitani telegrami Centralnom komitetu i Pokrajinskom komitetu za Vojvodinu, pa je Konferencija uz Internacionalu završila rad. Partijska konferencija protekla je u znaku mobilizacije sveg partijskog sastava na izvršavanju budućih borbenih zadataka. Gotovo stalan zadatak je bio da se u svim delovima istočne Bosne kud god je Brigada prolazila i gde se našla, imalo raditi sa narodom na političkom i kulturno-prosvetnom uzdizanju. Trebalo je razotkriti namere četnika i zelenog kadra i njihovu saradnju sa okupatorom. Pečat ovakvom radu najviše je davao komesar Brigade Arsa Mijović. Može se slobodno reći da je partijska organizacija Brigade zakoračala u nov kvalitet svoga rada. Ona će postojati iz dana u dan sve više rukovodeća snaga u Brigadi a njene odluke i njen glas slušati sa puno pažnje i odgovornosti. Obični borci ranjeni u borbi ili polazeći u borbu išli su sa željom da opravdaju poverenje Partije, da budu zapaženi i primljeni u njeno članstvo. U radu sa narodom trebalo je uvek, kako je to u partijskoj organizaciji formulisano, biti prisutno da je či-

njenica da je deo četnika i zelenokadrovaca zaveden neprijateljskom propagandom, da se koleba i da takve treba privlačiti na našu stranu. Stalno, pred svaki pokret je upozoravano na pravilan odnos prema narodu i što širi i svestraniji rad u svim selima kroz koje Brigada prolazi ili gde se zadržava. Trebalo je tako pripremati i stvaranje NO odbora u selima gde ih do tada nije bilo.

Pošto su se sve jedinice Brigade dobro odmorile i pošto je problem odeće i obuće u znatnoj meri rešen. Brigada je bila dobro pripremljena za novi zadatak. Ona je zajedno sa 2. i 3. brigadom trebalo da se uhvati u koštac sa četničkim snagama i njihovim organizacijama na prostoru Trebave.

U AKCIJI NA ČETNIČKE SNAGE PAVLA GAJIĆA U ŽABARIMA

Štab XVI divizije 28. januara izdao je zapovest Drugoj, Trećoj i Petoj brigadi da razbiju četnike u selima G. i D. Žabari i da očiste terene zelenog kadra na prostoru Orašja i Bosanskog šamca. Trebalo je da aktivno dejstvuju prema komunikacijama koje povezuju Doboj i Tuzlu i da motre na eventualni ispad neprijatelja iz Brčkog. Napad na četnike u selima G. i D. Žabari poveren je Trećoj i Petoj brigadi. Posle likvidacije i razbijanja četničkih grupa u ovim selima imale su da nastave akciju čišćenja zelenog kadra. Naime u to vreme zelenokadrovci u rejonu Gradačca nisu ometali pokrete brigada, ali su zato oni u rejonu Zelinje, Međeđe i Džakula udruženi najčešće sa četnicima trebavskih sela često su ometali pokrete i pravili zasede. Najopasniji i najorganizovaniji bili su u selima Seona, Čekanići, Gnojnica, Čage tj. bliže njihovom centru Sokolu. U selima G. i Donji Žabari bili su u to vreme prikupljeni posavski četnici, njih oko 450, a prema podacima sa kojima je raspolagao Štab XVI divizije, njihov komandant bogati seljak Pavle Gajić pozvao je narod da se bori protiv partizana kukom i motikom. Međutim, njegovi četnici bili su relativno slabo naoružani i opremljeni imali su 1—2 puškomitraljeza, a ostalo puške, a i disciplina im nije bila jaka strana. Napad je trebalo početi 30. januara oko 4 časa ujutru. Štab Pete brigade uputio je bataljone pravcem s. Skakava — s. Bla-

ževac — s. Srednja Kladuša i s. čendići. Imali su da posednu polazne položaje za napad na liniji Donja Kladuša —Lisnik—Vuče Brdo (trig. 92)."

Iz rejonu s. Blaževac upućeni su radni vodovi sva tri bataljona, deo intendanture i lakši ranjenici u s. Kerep, gde ih treba da obezbeđuje Druga vojvođanska brigada. Za 1. bataljon određen je zadatak da iz rejonu Lisnik i zas. Đukići—Kruščica tj. sa zapadne strane dejstvuje prema južnom delu D. žabara, 2. bataljon sa prostora Lisnik—Vuče brdo napada sa severozapadne strane obuhvatajući D. Žabare sa severa i severozapada a 3. bataljon od Srp. Kladuša do D. Kladuše sa jugozapadne strane G. Žabare. Dakle, napad treba da se odvija u vidu potkovice.

Peta brigada je 30. januara u 4 časa bila na polaznim položajima, kada je uspostavljena veza sa Trećom brigadom. Ova je takođe u to vreme bila spremna za napad. Međutim, početak napada je nešto odložen i počeo je oko 5 časova ujutru. Napad bataljona nije iznenadio četnike Pavia Gajića. Oni su još u toku podilaženja i Pete i Treće brigade saznali i bili obavešteni o napadu. Glavnina četničkih snaga je pobjegla prema Brčkom, a izvestan broj se sklonio u Posavske Podgajice, na levoj obali Save. Ipak ih je stotinak ostalo u selu i nisu pružili nikakav otpor. Predali su se ili su bili zarobljeni a manji deo se krio po kućama. Zaplenjeno je 30 pušaka i nešto municije, i svi su pušteni svojim kućama.⁴⁰ Međutim, uhvaćena dva četnička komandanta pozadine su kažnjena. Brigada se zadržala kraće vreme u selu, gde su njeni bataljoni pretresli kuća i prikupljali plen. U ovim selima održane su konferencije sa narodom, koje su vrlo uspele. Govorio je komesar Brigade Arsa Mijović i komesari bataljona. Odmah se po reagovanju naroda videlo da je nit koja ih povezuje sa četnicima vrlo slabašna i tanka i da su mnogi od njih zavedeni četničkom propagandom. Dali su dovoljno i mesa, hrane i drugih potreba. Želeli su da se duže zadržimo u ovom kraju. Iznenada ovo

⁴⁰ Periša Grujić, nav. delo, 119—120 i Arhiv VII, k. 950, br. reg. 12/6.

⁴¹ P. Grujić, nav. delo, 119, 120; Arhiv VII, kut. 950, br. reg. 12/6.

mesto počeli su da nadleću neprijateljski avioni, bacili nekoliko svežnjeva bombi i tukli iz mitraljeza, ali Brigada nije imala gubitaka. U akciji čišćenja Posavine bataljoni Brigade su u pokretu prema Obudovcu i s. Slatini sledećeg dana bili dočekani u zasedi od jedne jače četničke grupe (oko 200 četnika). Naime, kod crkve u Obudovcu četnici su napravili zasedu, ali kad su videli da su naše snage brojnije, otvorili su vatru, ispalili nekoliko metaka i velikom brzinom pobjegli prema r. Savi i Brčkom. Zbog situacije kod Druge vojvođanske brigade, koja je spajanjem neprijateljskih kolona u jačini 500 vojnika i tri tenka od Brčkog i Gračanice u rejonu s. Srnice⁴¹ bila jako ugrožena, Štab Divizije je naredio da Treća i Peta brigada privremeno obustave planirani prodor kroz Posavinu. Naređeno je da što hitnije postave svoje bataljone na liniju Porebrice—Kerep—Jelovča Selo severno od ceste i Hrgovo—Špionica i južno od ceste Brčko—Gračanica. Neprijatelj je položaje Druge brigade tukao artiljerijskom i minobacačkom vatrom, ali nije uspeo da se probije. Pošto su Treća i Peta brigada u to vreme bile dosta udaljene od položaja Druge brigade, to je naređeno da se povuče na nove položaje severno od ceste Brčko—Gračanica i da sa linije Porebrica—Kerep sprečava prodor neprijatelja u Posavinu i prema Gradačcu. U toku 31. januara Treća i Peta brigada su prema datom naređenju hitale da se postave na određene položaje i pomognu Drugoj brigadi. U toku poslepodneva one su stigle na date im položaje, susrele se sa jedinicama Druge brigade i odmah pošle u napad na nemačko-ustaške snage u s. Srnica. Međutim, u toku pokreta, zapravo približavanja s. Srnici dobili su obaveštenje da su nemačke i ustaške snage napustile ovo mesto. U rejonu Srnice i Gradačac komesar Brigade održao je više konferencija sa narodom. Uporedo su date i vrlo uspešne priredbe, koje su bile naročito u Gradačcu dobro posećene. Držanje boraca bilo je za svaku pohvalu. Politički i partijski rad davao je sve bolje rezultate.

Po naređenju Štaba Divizije, Peta brigada se uputila na sektor D. Mionica—Avramovina i G. Lukavac, gde ostaje sve do 4. februara. Kontroliša i zatvara cestu Brčko—Gradačac

⁴¹ *Zbornik NOR*, tom IV, knj. 22, dok. 154, str. 557—559.

i prikuplja podatke o neprijatelju. Peta brigada je u svom sastavu 1. februara 1944. imala tri bataljona, intendanturu i sanitet, te tehničku četvu. U njima je bilo na licu 1.065 boraca i starešina, od kojih 104 su bile drugarice — devojke. Od naoružanja Brigada je raspolagala sa 508 mauzera i 108 drugih tipova pušaka, pretežno manliherki, četiri teška mitraljeza, 13 puškomitraljeza, devet automata i 34 pištolja. Borci su raspolagali sa 109 ofanzivnih i defanzivnih bombi, bili su tu i jedan teški minobacač, dve protivtenkovske puške, 23 jahaća i 89 tovarnih konja.⁴³

NAPAD NA BOSANSKI ŠAMAC

Po naređenju Štaba XVI divizije, Peta brigada je dobila zadatak da 4. februara napadne neprijateljske snage u Bosanskom Šamcu. Zadatak Brigade je bio da upadne u varoš, razoruža tamošnju Legiju i likvidira ustaške posadne jedinice koje su se tamo još održavale. Bosanski Šamac je manji grad na ušću Bosne u Savu, smešten u nizini na podvodnom zemljištu ispresecan mnogim manjim kanalima uvek punim vode. Oko Šamca nalazili su se rovovi a u centru varoši u zgradi bivšeg Sokolskog doma i Vatrogasnog doma pripremljeni su odbrambeni položaji. Ranije su tu bile manje neprijateljske snage a potom veći domobranski garnizon. Prva vojvođanska brigada je u decembarskom napadu na Bosanski Šamac razbila i likvidirala jake neprijateljske snage. Međutim, sada iako neprijatelj nije imao veće snage težio je da se manjim oseti njegovo prisustvo. Povremeno su ovde dolazile manje ustaške jedinice i grupe ustaša preko Save, sa druge strane. U ovo vreme pred napad Brigade dobijena obaveštenja su govorila da se u Bosanskom Šamcu nalazi brojna oružana Legija odnosno Muslimanska milicija i da su tu izvesne ustaške snage. Tu u blizini nalazilo se ustaško mesto Prudo.

Po dobijenoj zapovesti Štaba Pete brigade bataljoni su krenuli na izvršenje zadatka. Prethodno su borci po četama upoznati sa zadatkom i upozoreni na budnost i disciplinu

⁴³ *Zbornik NOR*, tom IV, knj. 22, dok. 154, str. 557—559.

na maršu. Trebalo je po svaku cenu postići iznenađenje. Napred je išao 2. bataljon. On je trebalo i prvi da napadne, a za njim 1. bataljon. Oba su predala svoje radne vodove 3. bataljonu, čiji je zadatak bio da sa jednom četom blokira južnu stranu varoši, a sa ostale tri upadne u varoš i nakon što 1. i 2. bataljon likvidiraju neprijateljske snage, pretrese kuća radi pronalaska oružja. Prvi bataljon je dobio zadatak da napadne cestom sa istočne i severne strane, a 2. da obuhvati varoš, sa zapadne i severne, brzo prodre do centra varoši pošto prethodno ostavi obezbeđenje prema s. Prudu, koje se nalazilo sa druge strane r. Bosne i u kome se nalazila jaka ustaška posada. Nakon što su prešli između 25 i 30 kilometara, bataljoni su se ujutru u 2 časa 5. februara našli na polaznim položajima. Bilo je hladno, a padala je kiša pomešana sa snegom. Napad je bio iznenađan i energičan. Legionari su opalivši nekoliko metaka u vis pobegli sa svojih stražarskih i patrolnih mesta. Drugi bataljon je brzo oslobodio zatvorenike. Legionari su odmah dobrovoljno predali oružje a pretresom po kućama je zaplenjeno više oružja i druge spreme. Ukupno je zaplenjeno dva puško-mitraljeza, dva automata, 60 pušaka i nešto municije.⁴⁴ Zaplenjena je izvesna količina brašna, šećera, soli, svinjske masti, obuće, košulja, odeli i druge spreme. Između ostalog zaplenjeno je i oko 300 kutija masti za obuću. Tako su borci dobili retku priliku da svoje okorele cipele, opanke i čizme natope mašću. Pušači su dobili i ponešto cigareta i duvana. Brigada je oko 13 časova napustila Bosanski Šamac. Jedna ustaška grupa iz Pruda u čamcima 6. ujutru prebacila se na drugu obalu i otvorila vatru na 2. bataljon, koji je već napuštao Bosanski Šamac. Bataljon se brzo razvio za borbu i naterao ustaše da se povrate na Savu. Drugi bataljon je potom nastavio pokret do D. Mionice, Treći je ostavio dve čete u Gradačcu a sa druge dve je došao u D. Špionicu. Sve je ovo bilo privremeno jer je usledilo usmeno naređenje komandanta Brigade da se svi bataljoni odmah prebace do s. Vučkovac. Trebalo je poći na izvršenje novog zadatka čišćenja područja Trebave od četničkih snaga. U međuvremenu Štab Pete brigade šalje svoj 2. bataljon sa

⁴⁴ Arhiv VII, kut. 1244, br. reg. 3/29, i k. 951, br. **reg.** 5/3.

zadatkom da ponovo upadne u Bosanski Šamac i energičnim i odlučnim postupkom izvrši potpuno razoružanje Legije. Naime, još dok je Brigada bila u Bos. Šamcu, uočeno je da količina zaplenjenog oružja ne odgovara brojnom stanju Legije u Šamcu. Bataljon je na brzinu prikupio dovoljan broj seljačkih kola i ubrzano krenuo na zadatak. Bez borbe je ušao u varoš. Od legionara je zatraženo da donesu sve raspoloživo oružje. I zaista, oni su doneli još 45 pušaka, izvesnu količinu municije i nešto opreme i hrane.⁴⁵ Prvi bataljon se opet seljačkim kolima vratio u s. Gornji Lukavac a potom produžio u s. Vučkovac. Za to vreme u akciji čišćenja i razoružavanja u rejonu s. Škugrić 1. bataljon je zaplenio šest pušaka, a 3. bataljon u s. Živkovića Polje 12 pušaka i nešto municije. Nenaoružani borci su tako dobili bolje puške, a iz naoružanja Brigade sve brže su ispadale spore i nepopularne »manliherke«.

PONOVNO NA DUGIM NJIVAMA

Prema zapovesti Štaba XVI divizije od 6. februara 1944, trebalo je da Druga, Treća i Peta vojvodanska brigada napadnu četničku grupaciju popa Save Božića na Trebavi. Na Trebavi je u ovo vreme bilo blizu 1.000 četnika. Bili su prikupljeni krajem januara na poznatim položajima Duge njive—Spletana lipa i u selima pored komunikacije Modriča—Doboj. U međuvremenu pojačani, naoružani i sada su imali sedam šaraca i puškomitraljeza, dobili su izvesnu količinu automatskog oružja, 2 teška bacača, šest teških mitraljeza i 28 puškomitraljeza.⁴⁶ Ostalo puške (prema podacima obaveštajnih organa od 27. januara 1944. godine). Trebalo ih je po mogućnosti okružiti i uništiti. U zapovesti su dati i sledeći zadaci ovim brigadama. Naime, posle likvidacije četničkih snaga na Trebavi u povratku trebalo je likvidirati neprijateljske posade u Karanovcu, Sokolu i Gra-

⁴⁵ Arhiv VII, kut. 1244, br. reg. 3/29, kut. 1244, br. reg. 3/2; *Zbornik NOR*, tom IV, knj. 22, dok. 142, str. 523, i 524; dok. 154, str. 559 i dok. 160, str. 590.

⁴⁶ Iz podataka koje su prikupili obaveštajni organi XVI divizije i sa terena.

čanici, Kada se likvidiraju ovi neprijateljski garnizoni, brigade imaju da ruše železničku prugu i prekopavaju cestu Doboj—Tuzla. Sve tri brigade dobile su konkretne pravce kretanja ka glavnom uporištu četnika na Dugim njivama. Polazak brigada u napad određen je za 7. februar u 24 časa. Međutim, zbog izuzetno loših vremenskih uslova napad je pomeren za jedan dan kasnije. To i ispad nekih naših jedinica ranije u pravcu trebavskih sela upozorili su trebavske četnike da je moguć napad partizanskih snaga. Oni su se odmah okupili i mobilisali sve četnike iz trebavskih sela, stvorili jaku četničku grupaciju i isturili obezbeđenja prema pravcima našeg pokreta. Tako je već unapred otpao faktor iznenađenja. Nastupanje brigada datim pravcima otpočelo je jednovremeno oko ponoći 8/9. februara.

Druga brigada kretala se od G. Džakule preko k. 507 — k. 529 — Studenac — s. Skipovac — s. Živkovići — k. 452 — s. D. Paležnica — Brdo — s. Batva — Čašica brdo — Spletena lipa, trg 439.

Treća brigada se kretala od G. Međeđe sa dva bataljona pravcem k. 598 — Mramorje — Spletena lipa; sa jednim bataljonom iza 2. brigade do Studenca, a posle toga ovaj bataljon se odvojio i preko kote 654 — Čitluka—Todorovića do Golog brda. Sa 4. bataljonom od Seperovića pravcem Liporavan — k. 492 — Bajinac — k. 539 — Jelik (k. 542) — Vis, odavde da preseče put za odstupanje četnika sa Dugih njiva u pravcu Spletene lipe i tako spreči njihovo povlačenje dalje prema Doboju.⁴⁷

Prvi bataljon 2. brigade već kod s. Skipovca naišao je na četničku predstražu, koju je iz pokreta razjurio nastavljajući dalje pokret. Rasturajući usput tu i tamo manje četničke grupe stigao je u visinu D. Paležnica. Tu je od Štaba Divizije primljeno obaveštenje da su se glavne četničke snage sa Dugih njiva blagovremeno povukle za Doboj, a da su na Trebavi ostale manje četničke grupe rasturene po selima, te da se planirani napad na Dugu njivu obustavlja. U pokretu na prostor s. Brdane, gde je trebalo da se smesti 1. bataljon Druge brigade, koji je išao napred, čuo je pučjavu u rejonu Dugih njiva. Štab Brigade, bez obzira na

⁴⁷ *Zbornik NOR*, tom IV, knj. 22, dok. 29, str. 136 i 137; Arhiv VII, k. 950, br. reg. 17 — 1/6.

naredenje da se planirani napad obustavi, orijentisao je bataljone i požurio ih prema četničkim položajima na Dugim njivama.

Bataljoni Pete brigade izbijajući pred četničke položaje kod Dugih njiva, sukobili su se sa povećom grupom četnika, koji ipak nisu uspjeli da se blagovremeno izvuku i prikriju u okolnim selima. Naime, Peta brigada, koja je trebalo da napadne četničke položaje na Dugoj njivi sa severa i severoistoka, kretala se u dve kolone: jednu u kojoj je 1. bataljon išao pravcem D. Skugrić na k. 355 — k. 492 — s. Markovići — k. 458 — Duga njiva, i drugu sa ostalim snagama Brigade pravcem Tolisa—Brezova kosa—Konjska glava — k. 481 — Duga njiva. Druga kolona, koju je činio 2. bataljon bez jedne čete kretao se od Gornjeg Lukavca preko D. Krečane, Crnog brda, k. 498 — Krčevljani—Radići—Prebijeni kam.⁴⁸ Brigada je trebalo da napadne četnike sa severa i severozapadne strane i da ih u zajedničkom dejstvu sa Drugom i Trećom brigadom uništi u rejonu Duge njive. U toku pokreta, pred 1. i 2. bataljonom pojavile su se manje grupe četnika, koji su pripucali i odmah pobjegli, bežeći i skrivajući se ispred naših snaga. Pri dolasku na Duge njive bataljoni nisu naišli na otpor četnika pa je Komandant 1. bataljona nakon kraćeg vremena odlučio da napusti Duge njive i potraži smeštaj. U momentu savijanja u kolonu na bataljon je jedna povećta grupa od oko 80 četnika iznenada otvorila vatru. Bataljon se brzo razvio za borbu, koju četnici nisu prihvatili. U najvećoj brzini odstupili su ka reci Bosni. U gonjenju jedna četa bataljona je zarobila desetak četnika, dvojica su kažnjeni pošto je utvrđeno da su bili zlikovci, a ostali su pušteni kućama jer nije utvrđeno da su vodili borbu protiv naših snaga. I ovoga puta glavnina četničkih snaga sa Trebave je uspela da pobjegne u okrilje okupatorskih snaga u Doboju. Samo izvestan broj ostao je na Trebavi sakriven po selima ili lutajući u manjim grupama. Sklanjali su se u kuće, šume i gudure koje su poznavali kao svoj prag. Velika hladnoća i visok snežni pokrivač, ispresecanost zemljišta usporavali su pokret bata-

⁴⁸ *Zbornik NOR*, tom IV. knj, 22. dok, 29, str. 135—141.; Arhiv VII, k. 950, br. reg. 17 — 1/6.

ljona i izvršenje zadatka. Tifus, koji je gotovo u svim selima i kućama harao pa i živote odnosio sprečio je da se Brigada zadrži koji dan duže. Izostao je temeljiti pretres sela, pa su četnici ostali u kućama. Nešto neoprežnošću jedinica, ali najviše zahvaljući stanovništvu sela koja su bila raspoložena četnički ili prema pripadnicima zelenog kadra, u akcijama koje je vodila XVI divizija pa i Peta brigada nije postignut očekivani uspeh. Četnici nisu razbijeni ili uništeni kao ni njihove organizacije na Trebavi. Četnici su sarađivali u ne malom broju slučajeva sa pripadnicima zelenog kadra. Međusobno su se obaveštavali o kretanju partizanskih jedinica, a bio je ne mali broj slučajeva posredne saradnje u borbi protiv naših snaga. Otuda su i naši štabovi brigada i bataljona imali utisak stalnog okruženja ili u najmanju ruku bojkota. Pred naš nailazak stanovništvo je bežalo ispred nas bez razloga, jer je uplašen propagandom pa i pretnjama. U vreme boravka na ovom trenu utvrđen je da je u s. Riječani, Sr. Zelinja i Topalovići ubijeno 14 boraca Brigade, a bilo je ranjenih i bolesnih (koji su u decembru ovde zaostali). Ubili su ih četnici iz tih sela pa je za *opomenu* zapaljeno šest kuća tih zlikovaca, koje su inače bile već napuštene. Inače, kod boraca i rukovodilaca se bilo uvrežilo mišljenje da je nemoguće uspostaviti korektan odnos sa narodom ovih sela pa su opravdavani neki nepravilni odnosi prema narodu.⁴⁹ Ovakav odnos je oštro kritikovan od strane Štaba Divizije, vojnih i političko-partijskih rukovodioca u Brigadi, pa je ovakav nepravilan stav aktivnim partijsko političkim radom vrlo brzo ispravljen. U selima gde je uspelo makar i delimično uspostaviti narodnu vlast situacija je bila mnogo bolja. Korektan odnos prema narodu, kulturno-prosvetni rad, pomoć našeg saniteta bolesnim, priredbe po selima, sve je to doprinosilo boljem razumevanju stanovnika ovih sela za NOV. Štab XVI divizije je naredio da se brigade izvuku sa Trebave, na kojoj je harao tifus i pođu na izvršenje sledećeg zadatka.

Postupajući po ranije datom naređenju, Peta brigada kao levokrilna divizijska kolona kretala se od Dugih njiva

⁴⁹ *Zbornik NOR*, tom IV, knj. 22, dok. 29, str. 135—141; 13. 2. 1944. (Arhiv VII, k. 951 / Af 3/1 dok. 7).

pravcem Srp. Zelinja—Mramorje—Klanac—Studenac—s. Marici—Glavica. Ona se tako u povratku sa Trebave približila Sokolu, na koji je trebalo da izvrši napad. Marš je bio vrlo težak, vreme kao ukleto. Štab Brigade za napad na Sokol odredio je 1. i 3. bataljon, dok je 2. bataljon dobio zadatak da zatvori pravac koji iz Gračanice vodi prema Sokolu. Napad nije počeo na vreme jer su kuriri na putu od Štaba Brigade do bataljona zbog lošeg vremena i lošeg puta kasnili. To ipak nije uticalo na rezultate napada, jer su se zelenokadrovci već pre toga u očekivanju napada povukli. Našim jedinicama bilo je veoma teško da postignu iznenađenje u napadu na zeleni kadar i četnike. Pokret Brigada pratili su budno i obaveštavali jedni druge pa su uspevali uoči napada da se povuku ili dobro organizuju odbranu. Da li zbog naših pokreta sa Trebave u pravcu Sokola, ili zbog tifusa koji je vladao u Sokolu, oni su odlučili da ga ne brane.⁵⁰ Prvi i 3. bataljon su u noći 10/11. februara ušli u Sokol bez borbe, nisu se dugo zadržali jer je i njima pretila opasnost od zaraze tifusom, pa je Štab Pete brigade naredio da se bataljoni odmah povuku iz Sokola. Cela Brigada je izvršila pokret do s. Vranovići, gde se kratko odmarala a potoni istog dana nastavila kretanje do prostora Orahovica—Čekanjić. Ovde su se bataljoni Brigade razmestili i to: 1. bataljon u s. Čekanjići sa zadatkom da izviđa u pravcu Sokola i s. Srnice i prikuplja podatke o neprijatelju. Drugi bataljon u G. Orahovici zas. Avdići i Huskići sa zadatkom da izviđa i obezbeđuje pravac od Gračanice, a 3. bataljon da obrati pažnju na cestu Doboj—Tuzla i prema Gračanici od G. Orahovice, gde se i on razmestio. Ovde je bio i Štab Brigade sa sanitetom i intendantom. Sva tri bataljona pored toga dobili su zadatak da u svojoj okolini razoružaju mesnu Legiju i zelenokadrovske grupe, da pretresu kuće i oduzmu oružje od pripadnika zelenog kadra. Odmah po smeštaju sanitet Brigade organizovao je pregled svih boraca zbog eventualnih pojava tifusa. Kao preventivna mera organizovano je parenje odeće, šišanje i brijanje. Aktivirani su higijenski odbori koji su obilazili smeštaj četa i organizovali ribanje podova u kućama

⁴¹ *Zbornik NOR, tom IV, knj. 22, dok. 154, str. 557—559.*

gde su spavali borci. Iz boračkih torbica očišćene su sve nepotrebne stvari i oprane. U štabovima bataljona održani su sastanci sa komandama četa pa je napravljen plan rada kako na vojnom tako i na političkom i kulturno-prosvetnom radu.

U akciji otkrivanja oružja bataljoni su prikupili 44 puške, nešto municije i druge spremlje, a obaveštajci su prikupili podatke o neprijateljskim snagama u Gračanici. Ustanovljeno je da se u to vreme u Gračanici nalazi pored legionara i zelenokadrovaca jedna domobranska četa. To je bila 9. satnija 3. bojne 4. lovačke pukovnije, 1. zdruga, čije je sedište bilo u Usori, naoružana pored pušaka sa šest puškomitraljeza i osam automata. Ovde u Gračanicu je dolazila povremeno, da pojača odbranu grada.⁵¹ U Brigadi je održavan vojno-politički kurs za vodnike, desetare i političke delegate voda. Kurs je pohađalo 17 drugova (iz svakog bataljona po 4 vojna i po 1 politički delegat). S obzirom da je već bio najavljen skori prijem novih boraca, ovi kursevi su bili neophodni. I politički rad je oživeo.

NAPAD BRIGADE NA NEPRIJATELJSKU POSADU U GRAČANICI

Petnaestog februara u štabu Brigade održan je važan sastanak sa štabovima bataljona. Bilo je reči o nedostacima i greškama u proteklom akcijama, pokretima i boravku u Posavini i na Trebavi. Rečeno je da se nije smelo dozvoliti borcima prilikom prikupljanja plena u Bos. Šamcu da napune džepove šećerom, brašnom i drugim stvarima. Ovakve postupke treba ubuduće sprečiti a za to su odgovorne komande četa i štabovi bataljona. Postojeći radni vodovi i intendantura Brigade sada su dobro organizovani i mogu obezbediti hranu i druge potrebe (odeću i obuću). Obuća je dobijena, istina, u malim količinama od pošiljki saveznika.

Pored toga dogovoreno je da se, kad god to uslovi dozvole, organizuju kratki kursevi za desetare i otresitije

⁴¹ *Zbornik NOR*, tom IV, knj. 22, dok. 154, str. 557—559.

borce iz vojne vjestine pri bataljonima. Komandiri četa da se više angažuju u nastavu sa borcima četa. Najvažnije je bilo upoznati oružje, kretanje na maršu, gađanje i hvatanje zaklona. Na kraju, komande bataljona su upoznate sa predstojećim napadom na Gračanicu, pa je naređeno da se u okviru bataljona izvrše sve potrebne pripreme. Već sutra treba očekivati zapovest Štaba Brigade za napad, koji treba početi sutra uveče u 21 čas.

Dva dana pre toga u izveštaju Štaba Pete brigade koji je dostavio Štabu XVI divizije o organizacionom i vojno-političkom radu u Brigadi navodi se: Brigada na dan 11. februara ima tri bataljona sa po tri čete. Samo tri bataljona imaju četiri čete. Zatim tehničku četvu, intendanturu, brigadni sanitet i Štab Brigade. Brojno stanje Brigade je iznosilo 985 drugova i 147 drugarica. Na licu 733 druga i 102 drugarice.⁵² Ova razlika je nastala zbog odsustva iz Brigade drugova i drugarica koji se nalaze u bolnicama kao ranjenici, bolesnici i iznemogli, ili su privremeno prekomandovani u druge jedinice. Tehnička četa Brigade imala je minersko, pionirsko, odeljenje za vezu, dva odeljenja protivkolskih pušaka i jedno minobacačko odeljenje. U svakom bataljonu pored četa bili su radni vod i mitraljesko odeljenje. U Brigadi se nalazilo 23 jahaćih i 80 tovarnih konja.

Štab XVI divizije izdao je 15. februara naređenje potčinjenim jedinicama za rušenje železničke pruge Mirčina—Lukavac i napad na Gračanicu. Obe akcije trebalo je izvršiti jednovremeno. Napad na Gračanicu poveren je Petoj vojvodanskoj brigadi i on se imao izvršiti 16. februara u 21 čas. S tim u vezi Štab Pete brigade je izdao svoju zapovest⁵³ kako je to štabovima bataljona i najavio. U zapovesti dat je precizan zadatak svakom bataljonu. Osnovna zamisao je bila da se grad obuhvati i napadne sa severa, istoka i juga. Da se iznenadnim i brzim akcijama likvidiraju sve otporne tačke ispred grada, a potom sva tri bataljona napreduju do dečjeg doma u središtu grada. Ovde u odlučnom jurišu savladaju domobranske i ostale neprijateljske snage. U

⁵² *Zbornik NOR*, tom IV, knj. 22, dok. 57, str. 245—250.

⁵³ *Zbornik NOR*, tom IV, knj. 22, dok. 81, str. 325—329.

duhu ove zamisli 1. bataljon ima zadatak da izvrši napad sa polaznih položaja: Stražbe—Vepar; kretanje ovog bataljona od s. Čekanići preko zas. Bajrak i Gornje Lohinje do Stražbe. Ovde izvršiti raspored jedinica za napad s tim da jednu četu pošalje na Grič, koji dominira nad Gračanicom. Ova četa ima da ostane na tom položaju sve do likvidacije neprijateljskih snaga u gradu. Drugi bataljon dobio je zadatak da napada sa istočne i jugoistočne strane. Za izvršenje ovog zadatka ima da najpre likvidira neprijatelj u zaseoku Drapnići i izbije levo do Straževca, kota 336. Jednom četom treba da upadne u varoš pravcem Drapnići—Srpska crkva, drugom četom kota 309, pored Pošte, a treća četa treba da dođe do železničke stanice i uništi telefonski saobraćaj. Četvrta četa služi kao rezerva bataljona.⁵⁴ Treći bataljon napada Gračanicu sa južne strane, s tim da jednom četom obuhvati prilaz u varoši od pravca jugozapad, a jednom istočnu stranu. Jednu četu bataljon će uputiti glavnom cestom u središtu grada sa težnjom hvatanja legionara i domobrana. Pri izbijanju na put gde se ukršta sa železničkom prugom Doboj—Gračanica, porušiti mosta, a jednim vodom postaviti zasedu kod naselja Korić. Radi rušenja mosta i miniranje pruge, bataljon će pre pokreta uzeti potreban eksploziv i mine iz tehničke čete. Za izvršenje ovog zadatka povesti Ivana Jemrića, koji će izvršiti ovo miniranje i rušenje. Drugi bataljon Druge vojvođanske brigade, koji je za ovaj zadatak pridodat Petoj vojvođanskoj brigadi, krenuće ispred 1. bataljona i istim pravcem, s tim što će od Vepra produžiti do sela Lendići. Tu će organizovati na cesti kod kote 156 i na k. 332 sa zapadne strane Gračanice jaku zasedu. Pravac kretanja 2. bataljona: Avdići zas. na Sulejman Begovoj kosi—k. 393. Pravac kretanja 3. bataljona Gornja Orahovica zas. Avdići—Lohinja, izbijajući na cestu kod zas. Pribave. Brigada je krenula u 16 časova 16. februara, s tim da svi bataljoni stignu do svojih polaznih položaja pre 21 čas, kako bi napad bio jednovremeno izvršen. Pre toga su bataljoni uputili svoje radne vodove u s. Gornja Orahovica. Tačno u naznačeno vreme sva tri bataljona i

⁵⁴ Između 13. i 15. februara u 1. i 2. bataljonu formirane su četvrte čete.

bataljon Druge brigade su krenuli po prohladnom vremenu sa dosta snega, koji se po površini sledio. Potoci i potočići koje je trebalo preći bili su nabujali, a strme i klizave staze zadale su mnogo teškoća. Prvi bataljon je odmah po dolasku na položaj Stražbe Vepar uputio jednu svoju četu na Grič, 2. bataljon je stigao na položaje kod k. 309 — Straževac, 3. bataljon je ostavio minere kod raskrsnice puta i železničnice pruge i uputio jedan vod u zasedu kod naselja Korići. Drugi bataljon Druge vojvođanske brigade, koji je imao najduži put, stigao je takođe na vreme i pre 21 čas postavio jake zasede kod Lendića, kod k. 332, i u levo na cesti kod k. 156. tj. na raskrsnici puteva prema železničkoj stanici Karanovac. Tako su sva četiri bataljona u naznačeno vreme bili spremni za izvršenje zadatka. Napad je počeo jednovremeno. Legionari su na svim stražarskim mestima pobjegli ili su se predali. Neki su pobjegli i van grada, pa je spoljna odbrana brzo savladana. Drugom bataljonu pri nailasku kod pošte predao se domobranski podoficir Martin Čolić, rodom iz Gibarca (on je odmah zatražio da ostane u partizanima i obavestio Štab Bataljona o broju domobranske jedinice i organizaciji njene odbrane). Primljen je u 2. bataljon. Tako su gotovo bez otpora sva tri bataljona stigla u centar varoši kod dečjeg doma. Ispred doma dočekala ih je manja domobranska grupa, koja je pripucala i žurno se povukla u dom. Ovaj dečiji dom bio je još ranije organizovan kao solidna odbrana neprijatelja. Ograđen žičanom ogradom, a na prvom spratu bili su zazidani prozori i prilagođeni za puškarnice. Bez težeg naoružanja bilo je teško zauzeti ovu zgradu, a Brigadi je ono nedostajalo. Pokušaj bacanja bombi i vatra iz minobacača nisu dali rezultate. Četa domborana i 25 legionara sa nekoliko žandarma uspešno su odolevali žestokom napadu boraca Brigade. Došlo je do priličnog nagomilovanja jedinica zbog čega je vatra neprijateljskog oružja bila uspešna i bataljoni su trpeli gubitke, a legionari i domobranci su bacali ručne bombe u većim količinama kroz puškarnice.

Komandant Brigade naredio je da se odmah izvuče izvestan broj četa i da u borbi ostanu čete 2. bataljona. Borbe su vođene sve do 3 časa ujutru, a u međuvremenu doneta je odluka da se zgrada zapali. Pripremljena je i kanta ben-

zina. Pomišljalo se i na rušenje zgrade, pa je dat predlog da se pozovu mineri sa eksplozivom, koji su ostali kod mosta. Međutim, u zadnji čas je uočeno da se u prizemlju zgrade nalaze deca koja su se sakrila i za vreme borbe nisu davala znake od sebe. Ovde su bila smeštena deca koja su ostala bez oba roditelja. Doneta je odluka da se odustane i od paljevine zgrade i od pokušaja da se zgrada razruši. Štab Brigade je naredio da se i 2. bataljon izvuče iz grada. Neprijatelj je imao po sopstvenom priznanju četiri ranjena domborana, tri milicionara i jednog žandarma, dok je jedan domobranski podoficir zarobljen.⁵⁵ Sasvim je sigurno da su neprijateljski gubici bili daleko veći. Naši su bili znatni i bolni. Sedamnaest poginulih i 32 ranjena. Najviše od kako je Brigada formirana. Kad se uzme u obzir da je u ovoj borbi među poginulima priličan broj mladih radnika starešina, komunista i skojevaca koji su došli iz Zemuna i Beograda, onda su gubici još bolniji. Poginuli su: Časlav Babić, student medicine i komesar čete, Jela Danić, ta izuzetno hrabra Bosanka, zamenik komesara čete, Ivan Šnajder i Ilija Skakić, zamenici komandira četa, Ilija Osterman, vodnik, te borci Mate Ilić, Cveja Bogdanov, Milan Manojlović, Stanko Nikolić, Paja Radovac, Marko Rodić, Stevo Budmirović, Steva Vuković i još tri borca čija su imena nepoznata. Ranjeni su: Vasilije Krstić Laie, komandant bataljona, Miliša Ivanović, komesar čete, koji je kasnije od rana umro, Nada Borojević, bolničarka čete, Sava Najić i Jovan Petković, komandiri četa, te borci Lazar Jovanović, Svetozar Večerinović, Ćiro Senić, Kuzman Radaković, Nikola Manojlović, Žarko Novaković, Boža Bujandrić, Cveja Šarević, Dušan Ivković, Sreta Andrić, Nikola Kostić, Stevan Krnulac, Ljubica Igrić, Josip Rajnpreht, Žarko Mačvanski, Slavko Pinter, Lazar Kazimirović, Triva Popović i Nikola Dunić. Teško ranjeni borci Dragutin Čvorkov, Sredoje Stanić i Sava Malbašić umrli su u divizijskoj bolnici.

Posle nesupele akcije na Gračanicu bataljoni su se vratili na raniji prostor, gde su ostali naredna četiri dana. Za to vreme su se odmarali. Vršena je popuna upražnjenih mesta. Pošto je komandant 2. bataljona bio teško ranjen, to

⁴¹ *Zbornik NOR*, tom IV, knj. 22, dok. 154, str. 557—559.

je za vršioca dužnosti na njegovo mesto postavljen Rade Petrović. Tako je Štab 2. bataljona sada bio u sledećem sastavu: komandant Rade Petrović, zamenik komandanta Branko Jović Sepika, komesar bataljona Branko Krnjaja i zamenik komesara Mile Milekić. Brigada je u toku 20. februara izvršila pokret do sela Bijela. Njen 1. bataljon razmestio se u zas. Jokići i Seljani, isturajući jednu četvu prema cesti Srnica—Brčko sa ciljem izviđanja. U zas. Potočare razmestio se 2. bataljon, koji je dobio zadatak da patrolama izviđa pravac prema Srnici. Treći bataljon, koji se smestio u s. Bijela, dobio je zadatak da kontroliše pravac prema Mus. Maoči. U Bijeloj se smestio Štab Brigade sa sanitetom i intendanturom. Budući da se u to vreme ovde nalazio i Štab XVI divizije, u bataljonu su preduzete svestrane mere da borci što bolje izgledaju, da se pojača disciplina u vršenju stražarske i patrolne službe.

U Brigadi je napravljen plan predstojeće proslave Crvene armije. Održani su mnogobrojni sastanci, posvećeni ovome danu, na kojima su pol. komesari informisali borce o borbama na nemačko-sovjetskom frontu i o uspesima Crvene armije. Dvadeset šesta godišnjica Crvene armije u s. Bijeloj proslavljena je zajedno sa narodom. Uveče 21. februara bataljoni su u svojim kantomanima, pevajući revolucionarne pesme prošli kroz sela i zaseoke. Na okolnim brdima zapaljene su logorske vatre. Sledećeg dana prikupljena je u s. Bijeloj cela Peta brigada. Smotru je izvršio komandant Divizije, a nakon toga govorio borcima i narodu i o značaju borbe koju Crvena armija vodi protiv nemačkog agresora, kao i o značaju borbe koju savezničke armije vode protiv nemačko-fašističkih snaga. O našim uspesima i našim zadacima govorio je komandant Brigade. Nakon toga su bataljoni u stroju prošli glavnim putem kroz selo, a odavde svaki u svoj smeštajni rejon.

NAPAD NA ĆELIC I RATKOVIĆE — TEŽAK PORAZ ZELENOKADROVSKIH SNAGA

U drugoj polovini februara situacija na Majevidici se znatno pogoršala. U rejon Vinkovaca stigla je nemačka 13. SS divizija »Handžar«. Divizija je formirana u maju 1943.

godine na osnovu sporazuma između Nemačke i vlade NDH. U svom sastavu imala je 27. i 28. brdsko-lovački puk (brdski pukovi su imali po četiri bataljona, a bataljoni po šest četa), uz to i 13. artiljerijski puk. Uniforma je bila nemačka sa plavim fesovima, zbog čega je i nazvana »plava«. Brojno stanje između 15.000 i 20.000 vojnika.⁵⁶ Divizija je sastavljena najvećim delom od Muslimana iz Bosne i Hercegovine. Formirana u Nemačkoj, ova divizija je imala i nemački komandni kadar. 90% oficira i 50% podoficira. Vojnu, političku i versku obuku završili su u Nemačkoj i Francuskoj. Obaveštajni podaci su kazivali da ova divizija za svoje operativno područje ima istočnu Bosnu. U ovo vreme nemačke vlasti u Brčkom počele su nešto milom a više silom da prikupljaju u pojedinim mestima za njih vrlo nesigurnu i nepouzdanu Muslimansku miliciju i Legiju. Pored toga i pripadnike zelenog kadra, koje su obučavali, a potom i naoružavali. Ovako pripremljene vraćali su ih u muslimanska sela, posebno ona pokraj ceste Zvornik—Tuzla, sa zadatkom da vode borbu protiv partizanskih snaga.⁵⁷ U to vreme pripreman je prelazak jedne veće grupe četnika iz Srbije u istočnu Bosnu. Iz rejonu Spreče i Paprače 23. februara krenula je grupa četnika prema Majejici sa namerom da se poveže sa muslimanskim fašističkim jedinicama i Nemcima. Imajući tačna obaveštenja o ovim pokretima, Štab Trećeg korpusa je u pismu štabu XVI divizije ukazao na opasnost da mogu biti ugrožene baze ranjenika u rejonu Majevice i Semberije u s. Trnova, te da ih treba zaštititi. Štab Divizije je odmah odlučio da iz rejonu Trebave prebaci Drugu, Treću i Petu brigadu na Majevicu. Odlučio je da napadne glavna uporišta četnika i zelenog kadra, u Posavini i na Majejici, da ih razbije i uništi. Sve tri brigade već 24. februara krenule su u pravcu s. Čelić i s. Ratkovići. U toku prvog dana marša Druga brigada je stigla na sektor Humci—Miladići—Kaštel. Treća brigada na sektor Mus. Maoča—Rahić, a Peta brigada do sela Zovik—Kalajdžije. Na ovom prostoru sve tri brigade

⁵⁶ P. Grujić, nav. delo, 137, Arhiv VII (nemačka dokumenta), 25/4a, 9.

⁵⁷ Od ovih i već postojećih bilo je u fazi formiranja nova Domodo pukovnija nazvana »Bosanski planinci«.

su prenoćile, da bi sledećeg dana izvršile pokret sa ciljem^v likvidacije zelenokadrovskih snaga u s. Čeliću.

Peta brigada je bez poteškoća kasno uveče stigla u selo Zovik i razmestila se u okolnim zaseocima. Ubrzo su se čuli pucnji iz pušaka i puškomitraljeza od pravca s. Čelić. Upućene su patrole u izviđanje, i one su donele obaveštenje da se u Čeliću vode borbe. Naime, štab Prve vojvođanske brigade, ne znajući za odluku Štaba XVI divizije odlučio je da uz pomoć Majevačkog partizanskog odreda napadne jake zelenokadrovske snage u s. Ratkovići i s. Čeliću. Ovo je bila borba u kojoj su zbog slabe saradnje, nebudnosti i podcenjivanja neprijatelja pale nepotrebne žrtve.⁵⁸ Štab Brigade je očekivao da relativno lako likvidira ove neprijateljske snage. Međutim, ovde ih je bilo više nego što je štab Brigade očekivao. Preko 400 iz ovih i okolnih sela sa nešto Nemaca. Borbe su vođene u toku celog dana i bile vrlo žestoke i sa obostrano velikim gubicima. Prva brigada se izvukla iz čelića tek kad je od pravca Brčkog pristigla jedna nemačka jedinica u jačini 100—150 vojnika, a od pravca s. Miroslavci napala jedna grupa od 100 četnika. Brigada je imala u ovim borbama velike gubitke.

Na ove snage kod Čelića i Ratkovića po naređenju štaba Divizije rano ujutru, 25. februara ne čekajući 12 časova upućena je Peta vojvođanska brigada. Druga i Treća brigada su imale zadatak da uzmu učešće u napadu, ali kako je Peta brigada krenula mnogo ranije, to su stigle kada je Peta brigada završila posao u Čeliću. Peta brigada, koja je imala zadatak da napadne na Čelić, izvršila je pokret iz s. Zovik—Kalajdžije prema Čeliću u dve kolone. U toku pokreta 3. bataljon je upućen prema Ratkovićima, s tim da usiljenim maršem stigne što pre kod Ratkovića i postavi se bliže cesti, između sela Pukiš i Ratkovići, kada se neprijateljske snage budu povlačile prema Brčkom da ih dočeka spremno sa najpogodnijih položaja i uništi.

On se kretao dolinom rečice šibošnice; 2. bataljon je išao pravo na s. Čelić, a 1. bataljon je dao zadatak čelnoj četi da ubrza pokret i izbije na brdo Oglavak iznad s.

⁵⁸ Đorđe Vasić — Sreta Savie, *Prva vojvođanska brigada*, Novi Sad, 1979. str. 198.

Ratkovića radi obezbeđenja. Kada pristigne bataljon Druge vojvođanske brigade, ova četa treba da se priključi bataljonu u napadu na s. Čelić. Drugi bataljon iz pokreta treba da napadne neprijateljske snage u Čeliću, da ih razbije. Kada su 1. i 2. bataljon izbili pred Čelić i Ratkoviće, neprijatelj ih je dočekaao sa položaja ispred ovih sela. Okuraženi što im je uspelo da likvidira jednu desetinu iz 1. bataljona⁵⁹ i borbama koje je prethodna dva dana uspešno vodio sa Prvom vojvođanskom brigadom, i prisustvom jedne nemačke čete zelenokadrovci su izašli iz rovova i pojurili u masi ka 1. i 2. bataljonu. Ovi su se poslužili lukavstvom. Naime počeli su da se povlače, a onda kada su se zelenokadrovci dovoljno udaljili od svojih položaja okrenuli i svim raspoloživim sredstvima raspalili po ovoj razularenoj rulji i u samom početku borbe naneli joj znatne gubitke. Neprijatelj se bacajući oružje, dao u bekstvo. Tada je na njega otvorila bočnu vatru 4. četa 1. bataljona, koja je prethodno zaposela položaje na Oglavku i nije dozvolila da se neprijatelj zadrži u rovovima i organizuje odbranu. Nastala je pometnja i neprijatelj je u panici počeo povlačenje od Čelića cestom prema Brčkom. Međutim, 3. bataljon, koji je blagovremeno stigao do groblja kod s. Ratkovići, dočekaao je spremno i organizovano povlačenje neprijatelja jer je na vreme zatvorio pravac prema Brčkom. Najpre su raspalili po Nemcima, koji su se povlačili na čelu. Ovi su pružili otpor, ali položaji ovog bataljona su dominirali. Nemci su trpeli velike gubitke i počeli da skaču u nabujalu šibošnicu. Jedna četa 3. bataljona izbila je do pred sam most, zatvorila prolaz preko njega, pa su zelenokadrovske snage bežeći u rulji skakale u rečicu ili se vraćale prema našim snagama u pravcu Čelića, gde su ih dočekivali 1. i 2. bataljon. Most je bio pod unakrsnom vatrom, tako da je preko njega bilo teško proći.

⁵⁹ Ova desetina sa desetarom Dušanom Brujićem iz 4. čete 1. bataljona upućena je u Čelić sa zadatkom da izvidi ima li neprijateljskih snaga. Bila je iznenađena i napadnuta. Herojski se borila i na čelu sa svojim desetarom gotovo cela izginula. Izginuli su još borci: Dušan Đorđević, Dušan Kolak, Danilo Obradović, Rada Lučić i Mitar Rapajić.

Neprijatelj je u gusto zbijenoj koloni jurio prema mostu. Komandant bataljona Marko Stepanov prebacio je nekoliko puškomitraljezaca na sam most, da odatle dočekaju i tuku neprijateljske snage u povlačenju. Među boricima su se u ovoj borbi našli svi članovi Štaba bataljona. Puškomitraljezac na zbrojovki Slavko Radak priča o tome: »Kada sam se sa svojim drugovima puškomitraljescima našao ispred mosta preko reke šibašnice, na nas je išla velika rulja pripadnika zelenog kadra i Nemaca. Otvorili smo žestoku vatru iz puškomitraljeza, a borci su nas pomagali vatrom iz pušaka. Zelenokadrovci su malo ustuknuli, padali pogodeni našom vatrom a onda u gomilama počeli da skaču u hladnu i nabujalu reku. Videvši to, komandir voda Vaso Milošević iz Iriga zalomio je svojini vodom i izbio na samu levu obalu, odakle je tukao zelenokadrovce ne dozvoljavajući im izlazak iz vode. Bio je to pravi pakao za ovoga neprijatelja. Pored 207 poginulih, (veliki broj se udavio u reci) i nekoliko stotina ranjenih zelenokadrovaca, nastradao je i izvestan broj Nemaca i nešto četnika." Izgleda da su ovde našli smrt i poznati krvoloci Avdo Juherović i Dangogić. Sasvim je moguće da su neprijateljski gubici bili i veći, jer su se mnogi udavili u reci. U ruke Pete brigade pala je zastava 4. bojne Dobrovoljačkog zdruza narodnog ustanka bojnika Hadži Efendije. To je bila potvrda da su se ovde borile organizovane zelenokadrovske snage. No kako je ispalo, pretrpeli su žestok poraz i neorganizovano bežali i ginuli. Naši gubici bili su 16 poginulih i 13 ranjenih. Poginuli su: Lazar Vujičić, zamenik komesara čete, Dušan Brujić, desetar, i borci Dušan Đorđević, Dušan Kolak, Danilo Obradović, Rade Lučić, Mitar Rapajić, Nikola Bibić, Jovan Živanović, Ilija Jurić, Spaso Varešić, Aca Milosavljević, Triva Petrović, Jovo Nešković, Milenko Savković i Radica čojčić, bolničarka. Ranjeni su: Žarko Petrović i Luka Ivanov, delegati voda, bolničarke Izeta Halilović i Spasenija Petrović, te borci Pavle Bunin, Doka čirić, Jovan Zlatić, Pera Radivojević, Vaso Dimitrijević, Branko Ranitović, Tugomir Petričević i Milan Srdić.

⁶⁰ *Zbornik NOR*, tom IV, knj. 22, dok. 154, str. 566.

U sumrak neposredno posle završene borbe u Čelić je stigao komandant Divizije Danilo Lekić.⁶¹ Bio je ogorčen zlodelom zelenokadrovaca nad borcima Prve brigade, ali je zabranio bilo kakve represalijske u Čeliću. Pohvalio je sve borce i starešine Pete brigade, a posebno štab i borce 3. bataljona zbog izvanrednog uspeha u borbi. Nije zaboravio da podvuče da je i gubitak Brigade znatan i da ubuduće u ovakvim slučajevima treba biti budan i kontrolisati oduševljenje i osvetnički polet boraca i čitavih jedinica. Imao je u vidu juriš četa 3. bataljona pa i 1. i 2. bataljona, gde se niko nije čuvao-štedeo. Naročito su se istakli Marko Stepanov blagovremenim postavljanjem zasede, dobrim rasporedom i odvažnim komandovanjem. On je kao i uvek do sada prednjačio ličnim primerom i hrabrošću. Istakli su se i: Vaso Milošević i Damjan Zakić, vodnici ličnom hrabrošću i inicijativom u borbi, istakla se i Rakić Olga, Spasenija Petrović, Izeta Halilović i mnoge bolničarke. Posebno treba istaći junački podvig desetine Dušana Brujića iz 4. čete 1. bataljona koja se i ako opkoljena u Čeliću borila hrabro do zadnjeg borca i cela izginula. Kod sva tri bataljona ovoga dana izgledalo je kao da su borci nadahnuti da u jednoj takvoj borbi naplate dobro račun od zelenokadrovskih bandi ovoga prostora.

U samu noć Brigada je po naređenju komandanta Divizije napustila s. Ratkoviće i Čelić i prebacila se na prostor Mrtvice—Bobetino brdo. štab Brigade, intendantura i sanitet smestili su se u selu, 1. bataljon u s. Mrtvice, 2. bataljon u s. Piperce zas. Vidovići a 3. u Ražljevo zas. Gligorovići i Posavci. Bataljoni su imali zadatak da prikupe podatke o četnicima u ovom kraju a potom izvrše čišćenje ovog prostora od četničkih snaga. Brigada je bila na odmoru i sređivanju. Sutradan je stiglo 240 novih boraca, mahom iz sremskih sela. Opet radost zbog susreta poznanika i seljana. Izmena obveštenja o tome kako je u Sremu, kako isu kod kuće i gde su rođaci i u kojoj brigadi. Ovi borci su raspoređeni prema bataljonima s tim da se oforme dopunske čete i za njih organizuje posebna vojnička obuka.

⁶¹ Iz sećanja Stevana Bikića, Branka Krnjaje i Dušana Grujića Joje.

Dirljiv je bio susret braće Đorđa Petoševića, desetara u 2. četi Trećeg bataljona, i brata Momčila, koji je tek stigao iz Karlovčića da bude borac u Petoj brigadi. Dug bratski zagrljaj i još duži razgovor, kao da su predosećali da će se brzo zauvek rastati.

OKRŠAJ SA ČETNICIMA KEROVIĆA KOD RAŽLJEVA

U toku 27. i 28. februara pored prijema i rasporeda novih boraca prikupljani su podaci o četnicima i njihovim organizacijama u ovom i širem rejonu. Jedna akcija 1. i 3. bataljona na četnike u s. Potočari nije imala uspeha jer su se četnici na vreme izvukli prema Brčkom. Bilo ih je tu do 250, od toga 170 naoružanih. S obzirom na vršljanje četnika na ovom terenu i naročito prema Brčkom, Štab Brigade je naredio da se u štabovima bataljona pojača budnost. Da se prokontroliše pravilnost vršenja stražarske službe i zavede češće patroliranje. Pošto su sela i zaseoke činile vrlo rastrkane kuće, to su odmah i patrole pojačane. S obzirom na to da je Prva vojvođanska brigada razbila četničke snage na svom terenu u rejonu Tobuta, i da je moguće da pojedine četničke grupe bežeći prema Brčkom nabasaju i na Petu brigadu, ove mere su bile preko potrebne. Između ostalog zabranjeno je kretanje pojedinaca i bez jačeg obezbeđenja. Međutim, i pored izričite zabrane, referent saniteta Brigade Danica Prlja i njen zamenik Senka Janković u pratnji četiri boraca i nekoliko bolničarki našle su se 29. februara na mostu koji preko reke Gnjice vodi za s. Korenita. Upravo tada i sasvim iznenada na njih je naišla kolona od oko 200 četnika naoružanih sa pet puškomitraljeza predvođena njihovim vojvodom radi-vojem Kerovićem. Bili su razbijeni od Prve vojvođanske brigade u rejonu Tobuta, pa su se žurno kretali u pravcu Brčkog pod okrilje okupatorskih snaga. Ni oni nisu očekivali da će ovde naići na naše snage. Kod mosta su odmah ubili dvadesetgodišnju Danicu Priju, bivšeg borca četvrte crnogorske brigade, hrabru i odvažnu devojkicu, omiljenog druga i odgovornog rukovodioca saniteta Brigade. Seku, dve godine stariju odličnog đaka iz Gacka su uhvatili živu,

ali kada su ispred zas. Posavei Gligorovići naišli na čete 3. bataljona, odmah su i nju ubili. Druga četa 3. bataljona bila je potpuno iznenađena. Borci su se odmarali. Stražar koji je prvi primetio četnike, opalio je iz puške pa su među prvima pred četnike istrčali komandir čete Nebojša Simić i njegov zamenik Damjan Žakić. Oni su se prvi snašli, brzo okupili četu i dočekali četnike. Kako ni četnici nisu očekivali da će naići na partizanske jedinice, u prvom momentu su se zbunili, potom razvili za borbu i uspeali da opkole borce jednog voda u kome se našao Damjan Žakić. On se stavio na čelo voda, naredio borcima da uhvate zaklon i da tuku četnike. U jednom momentu, da bi se probio iz okruženja, poveo je vod na juriš. Četnici su se pokolebali, propustili vod i onda otvorili vatru. Borba je bila žestoka. Sa svojim komandrom boreći se svim snagama i sredstvima, tukući iz puškomitraljeza i bacajući bombe, ovaj vod je naterao četnike da svoj pokret pomere u desno. Oni su se ovako žestoko borili jer za njih nije bilo puta natrag pa su odlučili da se bore (što inače ne čine u drugim situacijama) lla život i smrt. Komandir čete Nebojša Simić jedan među najboljima u Brigadi, hrabar, odlučan i dobar nišandžija, gađao je iz svoje puške kao da je na strelištu. Uvek kad bi pogodio četnika, povikao bi: »Potrefi ga baš u kokardu!«, a i borcima je naređivao da gađaju u kokardu. Njemu u pomoć pristigao je 1. bataljon koji je iz zas. Vidovići čuvši pucnjavu pošao u gonjenje četničke kolone. Četnike napao sa leđa. Tako se četa nailaskom pomoći od 1. bataljona uspela da odupre četnicima, ali je u ovoj borbi u kojoj je svaki borac bio junak imala zapažene gubitke. Na čelu svoga voda poginuo je Damjan Žikić. četnici su uspeali da uz znatne gubitke probiju položaje 3. bataljona i da nastave žurno prema Brčkom. Glavni teret u borbi sa četnicima ponela je 2. četa ovog bataljona, u kojoj je ličnim primerom i hrabrošću prednjačio njen komandir Nebojša Simić; zajedno sa grupom boraca, nalazeći se na pravcu kretanja četnika zatvorio je put i ubitačnom vatrom tukao neprijatelja. Damjan žakić je po ko zna koji put jurišao sa svojim borcima. Hrabri zamenik komandira 2. čete Sremac iz Ilinaca, komunista, idol boraca, poginuo je u ovom jurišu sa nekoliko svojih boraca. Poginuo je i de-

setar u ovom vodu Đorđe Petošević, mladić dobrovoljac, onaj isti koji je samo dva dana ranije radosno dočekaao svoga brata Momčila. Tužno je bilo kada je sutradan Momčilo potražio svoga brata. Nije verovao kad su mu rekli da je poginuo. Tek koliko juče bio je sa njim i razgovarao. Bol je bio veliki, suze su potekle ne samo njemu već i onima koji su bili pored. Osim pomenute dvojice, četa je izgubila komesara Milana Stefanovića, krajišnika iz Prijedora tihog i odmerenog rukovodioca. U ovoj borbi još su poginuli: Stevan Čubrilo i Branko Kokar, borci, Sima Rončević, komesar 4. čete. Ranjeni su: Dragica Ljubinković i Radojka Aleksić, bolničarke, a nestale su: Radinka Drezgin, bolničarka, Njegovan Vuković i Momir Jevrić, borci. Za nestalog Boška Gagića je utvrđeno da je u borbi poginuo. Četnici su imali 31 ubijenog, koje su ostavili na mestu borbe, dva su zarobljena, a veći broj ih je ranjen.